

Tilburg University

Met recht een zorg?

Römkens, R.

Publication date:
2008

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Römkens, R. (2008). *Met recht een zorg? Overdenkingen bij wet- en regelgeving over geweld in de privésfeer*. Tilburg University.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Met recht 'n zorg?

Overdenkingen bij wet- en regelgeving over geweld in de privésfeer

Met recht 'n zorg?

Overdenkingen bij wet- en regelgeving over geweld in de privésfeer

Rede

*in verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van
hoogleraar Interpersoonlijk Geweld aan de Universiteit van Tilburg
op vrijdag 12 december 2008 door*

door

Renée G. Römkens

Voor Joren, Marthe, Luit en Sello

Mijnheer de Rector Magnificus, geachte aanwezigen,

Geweld in relatie en gezin, het is niet meer wat het geweest is.¹ In 1939 betoogde de socioloog Elias dat het slaan van de echtgenote in de loop der eeuwen verschoven was van het openbare domein naar *'de coulissen van het privéleven'*. Dat was een teken van vooruitgang voor het Westerse beschavingspeil, aldus Elias. In 1974, terwijl het stof van de net geopende opvanghuizen voor mishandelde vrouwen nauwelijks was opgetrokken, lezen we in een veel gebruikt Amerikaans handboek voor ontwikkelingspsychologie over mishandeling van vrouwen: *"Hoewel het bekend is dat dit soort incidenten voorkomt in gezinnen, is dit zeldzaam. Als het veel zou voorkomen, zou immers niet alleen het gezin, maar ook het voortbestaan van de menselijke soort op het spel staan."* (Maccoby & Jacklin, 1974, 264). In 2006 blijkt de gedachte aan dit soort incidenten echter een fikse last te zijn geworden. Op de vraag waar Nederlanders zich voor schamen, staat in 2006 'seksueel verlangen naar eigen kinderen' en 'mishandeling van de partner' op de eerste en tweede plaats (Maarssen & Oosterwijk, 2006). Dat zijn uitgerekend de twee meest voorkomende vormen van geweld binnen gezinnen, die ook beiden strafbaar zijn.² Als we *opvattingen* over geweld tussen intimi zouden kunnen nemen als een graadmeter voor het beschavingspeil lijkt vooruitgangsgeloof gerechtvaardigd. En de menselijke soort blijkt ook taaier dan vermoed. In Europees onderzoek zegt ruim 95% van de ondervraagden dat geweld tegen vrouwen *"onder geen enkele omstandigheid"* acceptabel is. Vrouwen blijken daarin overigens meer afwijkend dan mannen.³ Als we echter de praktijk van geweld als graadmeter nemen dan is scepsis geboden. Driekwart van de ondervraagden denkt dat geweld tegen vrouwen "veel" tot "behoorlijk veel" voorkomt en 40% van de ondervraagden zegt zelf een vrouw te kennen die wordt mishandeld (Gracia & Herrero, 2006; zie ook: Eurobarometer 51.0, 1999).⁴ Er gaapt nog steeds een kloof tussen het mooie ideaal en de modderige werkelijkheid. Toch mogen we spreken van een omslag in het denken over geweld in de privésfeer,⁵ al is die nog pril. Schaamte over het afkeurenswaardige karakter van het plegen van geweld, en een groeiende empathie met het slachtoffer, hebben inmiddels tot de overtuiging geleid dat we als overheid en als samenleving een collectieve verantwoordelijkheid en

zorg hebben.⁶ De gedachte dat geweld in de privésfeer een publiek belang schaaft en dus interventie rechtvaardigt, weerspiegelt een historische verschuiving. Die gaat niet alleen over opvattingen over geweldgebruik, maar ook over hoe privacybescherming zich tot bescherming van veiligheid verhoudt, en welke rol de overheid daarin heeft. In dat debat is in de afgelopen jaren het belang van veiligheid van slachtoffers steeds meer op de voorgrond komen te staan, ook als grondslag voor overheidsregulering. Daarmee is ook de roep om het recht sterker geworden. En daarover wil ik het vandaag in het bijzonder hebben.

Geweld in de privésfeer, of huiselijk geweld zoals het tegenwoordig ook heet, is uitgegroeid tot een waar vertoog (Fairclough, 1992). Om te begrijpen hoe we zover gekomen zijn sinds het eerste Blijf-van-mijn-lijfhuys in Amsterdam in 1974 zijn deuren opende, begin ik met een korte genealogie van het heden (vgl. Garland, 2001, 23).⁷ Deze leerstoel is als eerste op dit terrein immers deel van dat historische proces en dat nodigt uit tot bezinning. Allereerst schets ik de verschuiving in de afgelopen drie decennia van geweld tegen vrouwen als activistenthema naar min-of-meer mainstream onderwerp van vertoog, zowel in beleid als in onderzoek. Tegen die achtergrond stip ik vervolgens enkele verschuivingen aan die zich in die periode hebben voorgedaan die kritische reflectie verdienen. Eerst ga ik in op seksenutalisering en etnicisering als verschuivingen in de visie op het geweldprobleem in huis. Daarna sta ik stil bij professionalisering in de hulpverlening en bij juridisering, in het bijzonder de criminalisering, als verschuivingen die zich in de concrete aanpak en regulering voordoen. In deze rede ga ik dieper in op de criminalisering en die bedoelde en onbedoelde gevolgen daarvan. Rechten geven niet alleen maatschappelijke erkenning en juridische troeven in handen van de rechthebbenden. Rechten fungeren niet in een vacuüm waar alleen het recht regeert, maar in een context van een complex politiek en sociaal krachtenveld. Zoals ik hoop te laten zien kan het recht in zijn concrete toepassing onbedoeld ook schade aan slachtoffers toebrengen. Het recht geeft ook reden tot zorg. Tot slot stip ik aan hoe deze ontwikkelingen ook theoretisch gezien tot inzet van onderzoek kunnen worden gemaakt.

Vooraf nog een opmerking over terminologie en afbakening. Geweld in de privésfeer omvat veel verschillende zaken: van fysieke en seksuele mishandeling en verkrachting van kinderen door ouders en/of andere gezins- of familieleden, mishandeling door partner of ex-partner, verkrachting door de partner of ex-partner, tot mishandeling van ouders. Kindermishandeling in al zijn verschijningsvormen heeft zich al langere tijd ontwikkeld als eigenstandig onderzoeksterrein, waar enkele collega-leerstoelhouders in verschillende disciplines zich inmiddels op toeleggen.⁸ Waar relevant zal ik dit aanstippen. Deze rede spits ik toe op geweld tussen partners of ex-partners, dat zich juridisch, sociaalwetenschappelijk en interdisciplinair gezien als een relatief eigenstandig onderzoeksterrein heeft ontwikkeld.⁹

Verschuivingen in het vertoog over geweld in de privésfeer: ontwikkelingen in vogelvlucht

Maatschappelijke en beleidsmatige verschuivingen: van marge naar min of meer mainstream

Geweld in de privésfeer werd voor het eerst in de loop van de jaren zeventig vanuit de vrouwenbeweging als een seksespecifiek risico op de maatschappelijke agenda gezet. Geweld tegen vrouwen werd geplaatst in een context van ongelijke machtsverhoudingen tussen de seksen en van cultuurhistorische tradities van legitimering van geweld tegen vrouwen. In die tijd waren verkrachting, vrouwenmishandeling en incest – zoals het toen nog werd genoemd – de meest in het oog springende geweldvormen waarop vrouwenorganisaties hun pijlen richtten (Brownmiller, 1974; Pizzey, 1974; Rijnaerts, 1987; Van Rappard, 1988). Het gemeenschappelijke doel was het doorbreken van de stilzwijgende acceptatie van geweld tegen vrouwen en verandering in de aanpak. Er werd uitdrukkelijk naar de staat gekeken: de overheid diende haar verantwoordelijkheid te nemen als een groot deel van haar burgers structureel onbeschermd bleef tegen geweld, zo was de redenering.¹⁰ Nationaal en internationaal is geweld tegen vrouwen en kinderen in de privésfeer de afgelopen dertig jaar van de marge van het activisme verschoven naar min of meer de mainstream van overheidsbeleid (Ferraro, 1996; Schneider, 2000; Bumiller, 2008). Het slachtoffer is niet alleen maar zielig maar ook weerbaar geworden (Römkens, 1996b; Van Dijk, 2007). De invloed van het werk van feministische organisaties heeft ook voor de ontwikkelingen op het terrein van de slachtofferhulp en voor de victimologie als wetenschapstak een geheel eigen impuls geboden (Fattah, 1979; Elias, 1986, 20 Kaddish 1999).¹¹ Geweld in de privésfeer is voorgoed onderwerp van overheidszorg- en regulering geworden (Kriszan et al., 2007). Ik beperk mij hier tot een korte beschrijvende schets van die verschuiving van marge naar mainstream aan de hand van cruciale beleidsstukken die het begin en het eind van deze periode markeren.

Mede door inspanningen vanuit de vrouwenbeweging (Acker en Rawie, 1982),¹³ wordt in de eerste nota over 'Sexueel geweld tegen vrouwen

en meisjes' uit 1984 voor het eerst door de overheid belang en noodzaak van overheidsbemoeienis op dit terrein bepleit.¹⁴ Basisuitgangspunt is dat geweld tegen vrouwen juridisch gezien een schending van grondrechten is en maatschappelijk gezien een manifestatie van de ongelijke machtsverhoudingen tussen vrouwen en mannen. Als we het in termen van nu zouden formuleren, staan veiligheid en *empowerment* van slachtoffers centraal. Naast betere bescherming, ondersteuning en opvang van slachtoffers wordt de versterking van de sociaal-economische zelfstandigheid van vrouwen beschouwd als een integraal onderdeel van de probleemanalyse. Het beleid zelf richt zich in eerste instantie vooral op opvang en hulpverlening.

Een terugkerende vraag onder beleidsmakers was: hoe groot is het probleem eigenlijk? En is het groot genoeg om overheidsingrijpen te rechtvaardigen? De eerste specifiek aan seksueel misbruik van meisjes en mishandeling van vrouwen gewijde slachtoffersurveys verschenen eind jaren tachtig (Draijer, 1988; Römkens, 1989a, 1989b).¹⁵ Nederland liep daarmee in Europa voorop (Hagemann-White, 2001). Met de uitkomsten van die onderzoeken kreeg de problematiek solide wetenschappelijke grond onder de voeten. Het bleek dat we met een probleem van doen hebben dat gezien de omvang en ernst overheidsbeleid rechtvaardigde. Die eerste uitkomsten zijn inmiddels deel van een onderzoekstraditie van slachtofferonderzoek dat zich op victimisering van vrouwen richt (zie voor een gedetailleerd vergelijkend overzicht: Römkens & Van Poppel, 2006b; zie ook: Johnson et al., 2008). Enkele kerngegevens over prevalentie van partnergeweld die sindsdien ook bevestigd zijn in internationaal onderzoek: tussen 20 en 25 procent van de vrouwen wordt ooit in hun leven slachtoffer van geweld van hun mannelijke partner, en bij rond de 10 procent is gedurende kortere of langere tijd sprake van ernstig en herhaald eenzijdig geweld dat ook tot letsel leidt.¹⁶ Prevalentiegegevens over mannelijke slachtoffers fluctueren meer: tussen de 7 en 16 procent van mannen rapporteert geweld van de partner. Gemiddeld genomen is dat van beduidend geringere ernst dan geweld dat vrouwen rapporteren. Rond de 8% van de vrouwen rapporteert in onderzoek verkrachting door de partner (en dan hanteren we een zeer strikte definitie van verkrachting als seksuele handelingen waarvan vrouwen zelf zeggen

gedwongen te zijn) (vgl. Russell, 1982; Römkens, 1989b, 106-109). Omvangscijfers over door vrouwen gerapporteerde verkrachting binnen en buiten relaties ligt al jaren rond de 15 procent. (Roze & Koss, 2001; De Graaf et al., 2005). Onder Nederlandse jonge mannen meldt 4 procent ooit te zijn gedwongen tot seks, een deel betreft seks met mannen (De Graaf et al., 2005). Rond de eeuwwisseling zijn Nederlandse bevolkingsstudies gedaan naar slachtofferschap onder vrouwen en mannen, en naar diverse vormen van geweld in huiselijke kring (Van Dijk et al., 1997; Van Dijk & Oppenhuis, 2002). Hoewel verschillen in methodiek en inhoudelijke visie een vergelijking van resultaten met eerder Nederlands en internationaal onderzoek bemoeilijken,¹⁷ was ook daarvan de conclusie eenduidig: binnen gezinnen ligt een groot en ernstig geweldprobleem, en wat betreft partnergeweld treft het vrouwen vaker dan mannen (Wittebrood en Veldheer, 2005).

In de jaren tachtig en negentig beperkte de overheidsaanpak zich vooral tot de opvang van slachtoffers en was nauwelijks of niet sprake van samenhangend beleid bij politie en justitie op dit terrein. Er was in de loop van de jaren tachtig en negentig wel groeiende aandacht voor zedenproblematiek waar kinderen slachtoffer van zijn, vooral kinderporno en seksueel misbruik, maar zeker waar het volwassen slachtoffers betrof wisselde die aandacht bij politie en justitie sterk.¹⁸ Van enig systematisch overheidsbeleid wat betreft de aanpak van mishandeling of partnergeweld door politie of justitie was in Nederland geen sprake. Het stuitte zelfs op veel weerstand (zie Wöstmann, 1988; Lünemann, 1996). Pioniersprojecten over vrouwenmishandeling in de politiekorpsen van Utrecht en Den Haag, brachten medio jaren negentig langzaam beweging hierin (Van der Ent et al., 1996).

Het heeft tot begin 21ste eeuw geduurd voordat geweld in de privésfeer structureel als overheidszorg werd gelanceerd in de kabinetsnota "*Privé geweld, publieke zaak*" in 2002. Die nota markeert het tweede fundamentele omslagmoment in de verschuiving naar meer overheidszorg, bijna twintig jaar na de eerste beleidsnota uit 1984. Aangestuurd vanuit het Ministerie van Justitie kreeg het onderwerp nu voor het eerst de aandacht van de overheid in de volle breedte. Het

was daarmee niet langer primair het exclusieve domein van emancipatiebeleid of gezondheidszorg.

Sinds 2002 zijn tal van impulsen gegeven om het beleid op het terrein van geweld in de privésfeer ook bij de decentrale overheden, provincies en gemeentes, en bij politie en allerlei maatschappelijke organisaties en intermediaire kennisinstituten in gang te zetten.

De oprichting van lokale Advies- en Steunpunten Huiselijk Geweld in alle centrumgemeenten van Nederland is een belangrijke stap in het opbouwen van een infrastructuur die het voor burgers gemakkelijker moet maken voorzieningen op lokaal niveau te vinden, waar ook lokale overheden verantwoordelijk voor zijn. Het thema "huiselijk geweld" heeft inmiddels een plaats binnen twee majeure beleids-terreinen: het Veiligheidsbeleid (voor wat betreft de justitiële kant) en het domein van de Maatschappelijke Ondersteuning (voor het beleid vanuit Volksgezondheid, vooral de opvang en hulpverlening aan slachtoffers).¹⁹ De afgelopen vijf jaar laten een explosieve groei zien van projecten en programma's.²⁰ Onlangs is voortzetting van actief overheidsbeleid en steun voor de komende jaren aangekondigd.²¹ Geweld in de privésfeer is in Nederland, maar ook internationaal een thema van publieke zorg en publiek vertoog geworden. Zoals eerder gezegd wil ik een viertal verschuivingen aan u voorleggen die meer of minder ingrijpende gevolgen hebben voor zowel de praktijk van interventie en regulering als voor onderzoek. Achtereenvolgens komen aan de orde seksenutralisering en etnicisering in de visie op geweld in de privésfeer en professionalisering en juridisering in de aanpak van dat geweld. Ze staan in hun ontwikkeling noch in hun impact helemaal los van elkaar. Ik richt me overwegend op Nederland, maar ook daar buiten zien we vergelijkbare ontwikkelingen.

Verschuivingen in visie

*Seksenutralisering*²²

Boog de overheid zich twee decennia geleden nog over vrouwen-mishandeling, verkrachting en seksueel misbruik, tegenwoordig gaat het over huiselijk geweld.²³ De term is met de genoemde kabinetsnota uit 2002 gemeengoed geworden. Als politieke term of als beleidsterm is een dergelijk containerbegrip nuttig. Voordeel is dat het de veelvormigheid van geweld in gezinnen kernachtig omvat. In de afgelopen periode is duidelijk geworden dat er in de privésfeer uiteenlopende geweldsvormen voorkomen, en met de groeiende culturele diversiteit in de samenleving zijn de vormen van geweld ook heterogener geworden. Het voordeel van de weidsheid is ook het nadeel. Door zijn hoog containergehalte is de inhoud dusdanig variabel dat de precieze betekenis en zeggingskracht onduidelijker wordt. Het adjectief huiselijk heeft, naast zijn neutraal-descriptieve betekenis ('verwijzend naar het huis') volgens Van Dale ook de betekenis van 'honkvast' en 'gezellig'. Zoveel semantische knusheid maakt misschien dat het beter bekt maar kan onbedoeld bijdragen aan bagatellisering (De verspreking huishoudelijk geweld, die geregeld hoorbaar is, is in dit verband veelzeggend).

Als analytische onderzoeksterm stuiten we met de term op beperkingen. Het begrip omvat geweldsvormen die zowel qua aard als qua achterliggende dynamiek zeer verschillend zijn. Huiselijk geweld wordt in termen van zichzelf omschreven: het is geweld dat door iemand uit de huiselijke kring wordt gepleegd. Het is ernstig omdat we binnenshuis bij intimi veiligheid en geborgenheid mogen verwachten omdat wij ons in de intimiteit ook kwetsbaar maken en op elkaar zijn aangewezen. Met de beschrijving van een neutraal en functioneel kenmerk van alle samenlevingsverbanden – ook de niet-gewelddadige – is echter ook een analytische beweging gemaakt die de problematiek reduceert tot een primair in moreel opzicht on-aanvaardbaar gedrag. Retorisch gezien worden ook alle personen in huiselijke kring gelijke kanshebbers om geweld te plegen of om slachtoffer te worden van huiselijk geweld. Dat is geen adequate afspiegeling van de empirie. Met de verbreding en neutralisering in terminologie is paradoxaal genoeg ook een verschraving in inhoudelijke visie binnen geslopen.

In het maatschappelijk vertoog wordt geweld binnenshuis gezien als uitvloeisel van problematische normen en waarden waarin geweld tussen intimi door velen wordt gepleegd. Onduidelijk is waarom die normen zo oprekbaar zijn, en waarom die traditie van culturele beeldvorming en legitimeringen, hoe ambigu ook, bij nadere beschouwing vooral over geweld tegen vrouwen en kinderen blijkt te gaan.

Slachtoffers die hulp inroepen bij politie of huisarts zijn in 80 tot 90 procent van de gevallen vrouwen; de rest betreft overwegend kindermishandeling (Ferwerda, 2007; Lo Fo Wong et al., 2006). Retorisch gezien blijft met de term buiten beeld dat een aanzienlijk deel van het huiselijk geweld waar vrouwen slachtoffer van worden ook buitenshuis wordt gepleegd, denken we bijvoorbeeld aan belaging. Seksueel geweld van partner of ex-partner verschuift in het vertoog dat vooral over algemeen lichamelijk geweld gaat, naar de zijlijn. Was geweld in 1984 nog een grootschalig probleem dat overwegend vrouwen en kinderen trof en dat verband hield met discriminatie van vrouwen, anno 2008 is huiselijk geweld primair een moreel probleem geworden dat vrouwen, mannen en kinderen gelijkelijk kan treffen en daarom om een krachtige overheidsinterventie vraagt die zich in sekseneutrale termen laat vangen.²⁴ Immers: sommige vrouwen zijn niet alleen slachtoffer maar ook dader. Vooral het toenemend belang van een juridisch beleidskader, waarin het argument is dat wet- en regelgeving in principe sekseneutraal is, lijkt op deze verschuiving van invloed. Ook in analytisch opzicht lijkt dit een verschuiving richting een meer neutraal perspectief te representeren. Weliswaar wordt erkend dat geweld in de privésfeer een sociaal probleem is, maar het à priori categoriseren van sociale slachtoffergroepen, zeker als die categorisering op sekse berust, wordt als ideologisch beschouwd. Door het sekse-specifieke als 'ideologisch' en dus vertekend te presenteren, en dat vervolgens tegenover sekseneutraal en objectief te stellen, zien we een bekend patroon optreden dat volgens de filosoof Keller vaak in de wetenschap opgeld doet op het moment dat nieuwe paradigma's hun intrede doen die deels haaks staan op gevestigde inzichten (Keller, 1986).

Deze sekseneutralisering in het beleid is de Nederlandse overheid vorig jaar op een berisping komen te staan van de CEDAW-Commissie (2007a)²⁵ en van de Speciale Rapporteur op het gebied van Geweld

tegen Vrouwen van de Verenigde Naties (Ertürk, 2007). Het is in strijd met het VN Vrouwenverdrag dat Nederland heeft geratificeerd. Onlangs hebben zowel het Ministerie van VWS, verantwoordelijk voor opvang en hulpverlening, als het Ministerie van Justitie de koers bijgesteld. VWS is overgestapt op de term geweld in afhankelijkheidsrelaties, in plaats van de generieke term huiselijk geweld en verwijst naar machtsverhoudingen tussen vrouwen en mannen (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2007). Justitie verwijst nu in haar visie op oorzaken van huiselijk geweld naar 'machtsverschillen' tussen pleger en slachtoffer die vaak 'gendergebonden' zijn en waar "(E)en houding van mannelijke dominantie aan ten grondslag ligt (...). In de komende periode zal worden bekeken hoe het huiselijk geweldbeleid meer genderspecifiek kan worden." (Plan van aanpak huiselijk geweld tot 2011, 2008, 4 en 9).

Terugblikkend kunnen we een slalombeweging constateren in de visie van de Nederlandse overheid op de rol die sekse speelt in relatie tot geweld binnenshuis. Deze verschuivingen in beleidsmatig opzicht heb ik hier belicht omdat ze direct raken aan een wetenschappelijk debat over het al dan niet seksspecifieke karakter van geweld in de privésfeer, dat zich in de marge van het gehele onderzoeksterrein voordoet. Ik stip het hier kort aan.²⁶ In hoofdlijnen gaat het om twee visies die zich zowel in hun premissen over interpersoonlijk geweld als in hun methodologische aanpak fundamenteel onderscheiden. Enerzijds staat het veelal interdisciplinair en feministisch-wetenschappelijk perspectief op interpersoonlijk geweld in relaties, gebaseerd op het uitgangspunt dat ernstig geweld vrouwen onevenredig vaak treft, mede omdat ongelijke machtsverhoudingen en culturele legitimeringen vrouwen als sociale groep meer kwetsbaar maakt dan mannen om slachtoffer van seksspecifiek geweld te worden, zowel binnen relaties maar ook in publieke oorlogs- en conflictgebieden (waarmee overigens niet voorbij wordt gegaan aan het feit dat ook vrouwen geweld plegen tegen hun partner, dat wordt alleen niet als maatschappelijk probleem gedefinieerd). Anderzijds staat de meer mono-disciplinaire visie (vooral gezinssociologie en psychologie) waarin geweld in relaties als een sekse-neutraal relatieprobleem wordt onderzocht, gebaseerd op de premisse dat het een gedragsprobleem is dat bij vrouwen en mannen vergelijkbaar is. Dit verschil in premisse en theoretisch

perspectief heeft zich van meet af aan vertaald in de ontwikkeling van verschillende meet-instrumenten, die deels uiteenlopende resultaten opleveren. Het debat daarover spitst zich toe op de vragen over omvang van slachtofferschap onder vrouwen en mannen, de ernst en de wederkerigheid of eenzijdigheid van het geweldgebruik.²⁷ Het vorenstaande illustreert hoe het thema persoonlijk geweld in relaties een van die concepten is, die als inzet van wetenschappelijk onderzoek van meet af aan *essentially contested* zijn. Dit terrein is te plaatsen in de categorie *zachte feiten* waarover de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2008) zich onlangs als volgt uitliet: “(T)erwijl wetenschappelijk onderzoekers zich vroeger beperkten tot het geven van oordelen over kwesties die gekenmerkt werden door ‘harde feiten en zachte waarden’, wordt in toenemende mate hun oordeel nu gevraagd over zaken die gekenmerkt worden door ‘zachte feiten en harde waarden’.”

Eén feit is onomstreden: vrouwen en mannen gebruiken geweld in relaties. De cruciale vragen die dat oproept zijn: welk geweld wordt gebruikt? Hoe ernstig is het? En zien we daarin systematische verschillen tussen de seksen? In internationaal onderzoek is het onderscheid gangbaar geworden tussen situationeel relatiegeweld (sommigen spreken van ‘veel voorkomend partnergeweld’ of *common couple violence*), dat doorgaans wederkerig is en minder ernstig, en het meer extreme geweld dat wordt aangeduid als *intiem terrorisme* (Johnson, 2006).²⁸ Het geweld in de laatste categorie onderscheidt zich in ernst en de impact reikt verder dan het relatieconflict. Voor die laatste categorie bestaan ook empirische aanwijzingen dat dit genderspecifiek geweld is. Niet alleen omdat het structureel meer door mannen wordt gepleegd dan door vrouwen en zowel in frequentie als in letsel gemiddeld genomen ernstiger is dan geweld van vrouwen, maar ook omdat het sterk verbonden is met controlerend en dominerend gedrag dat op zijn beurt teruggrijpt op maatschappelijke en culturele patronen van mannelijke dominantie (Johnson, 2005; 2006; Graham-Kevan & Archer, 2008). Dat vertaalt zich ook in grote verschillen in hulpzoekend gedrag: het zijn de vrouwelijke slachtoffers die zich melden bij politie en huisartsen.²⁹ Het vorenstaande is de achterliggende wetenschappelijke reden voor de berisping die aan de

Nederlandse overheid is uitgedeeld: het feit dat in relaties vrouwen en mannen elkaar met agressie en geweld te lijf kunnen gaan is ook wetenschappelijk gezien geen geldige reden om alles onder één seks-neutrale noemer te brengen. Dan wordt het kind met het badwater weggegooid. Het is het type zeer ernstig interpartner-geweld waar het onderzoek binnen deze leerstoel op is gericht: het is geweld dat een ernstige rechtsschending impliceert en dat om die reden inzet is van overheidsregulering. Het gaat binnen de leerstoel om interpersoonlijk geweld dat een specifieke kwetsbaarheid van sociale categorieën slachtoffers weerspiegelt en in die zin verwijst naar een geweldproblematiek waar maatschappelijk verhoudingen in doorwerken. Zowel in de privésfeer maar ook in conflictsituaties zoals oorlogen zijn dat in het bijzonder vrouwen en meisjes.

Rest mij nog een opmerking over het belang van de term gender, ook als concept in rechtswetenschappelijk onderzoek (zie ook: Goldschmidt, 1993; Holtmaat, 1997). Met het groeiend inzicht in de diversiteit in posities van vrouwen en mannen, is het de kunst om die diversiteit op individueel niveau theoretisch te doordenken en tegelijkertijd te plaatsen in relatie tot de invloed van maatschappelijk en sociaal-cultureel bepaalde patronen. Met het begrip gender als conceptuele categorie wordt dat mogelijk omdat het gender-concept de biologische sekse loskoppelt van het begrip vrouwelijkheid of mannelijkheid. Gender is als sociaalconstructivistisch begrip voortgekomen uit de kritiek op de notie als zouden mannen en vrouwen in ontologische zin essentieel verschillen. Gender gaat over het geheel aan maatschappelijke, culturele en psychologische betekenissen die in de loop der tijd weliswaar zijn gekoppeld aan mannelijkheid en vrouwelijkheid als binaire en hiërarchische categorieën, maar daar in essentie los van staan (Scott, 1986). Een genderperspectief sluit een individuele analyse niet uit, maar maakt tegelijkertijd een contextuele benadering mogelijk om te kunnen duiden hoe en waarom individuele vrouwen of mannen als sociale groep gemiddeld genomen meer of minder kwetsbaar zijn om slachtoffer te worden van geweld in de privésfeer.³⁰ In die bredere betekenis verwijst het begrip gender niet naar vrouwen of mannen als biologische categorie, maar naar karakteristieken van sociale en culturele praktijken waarin traditionele waarden, die vaak als vrouwelijk of mannelijk worden aangeduid, worden

gereproduceerd. In die zin biedt het begrip gender een instrument om een contextuele analyse te kunnen ontwikkelen die inzichtelijk maakt hoe en waarom genderpatronen op verschillende niveaus (individueel, relationeel en sociaal-cultureel) en in verschillende maatschappelijke en culturele contexten doorwerken, dus uitdrukkelijk niet alleen in het interpersoonlijke of privé-domein. Op dat punt is het genderconcept in het bijzonder relevant voor onderzoek binnen de leerstoel omdat het ook een interpretatief perspectief biedt op praktijken in het strafrecht-apparaat (zie Martin & Jurik, 1996). Zo heeft collega Goldschmidt (1993) eerder gesproken over het *gendered* karakter van het recht, waar rechtspraktijken mede zijn gebaseerd op ogenschijnlijk neutrale waarden als bijvoorbeeld objectiviteit en neutraliteit die bij nadere analyse een systematisch meer negatieve impact hebben voor vrouwen dan mannen (zie ook Smart, 1989; Holtmaat, 1997).

We kunnen concluderen dat het seksspecifieke karakter van ernstig geweld in de privésfeer dertig jaar geleden een politieke assumptie was. Het empirische karakter van die assumptie is inmiddels in wetenschappelijk onderzoek gefundeerd en tegelijkertijd genuanceerd en gecompliceerd.

Een terugkeer naar een analyse van inter-partner geweld als sekseneutraal probleem zou wetenschappelijk gezien dan ook verlies betekenen. Voor een adequate wetenschappelijke analyse van dat deel van het geweldprobleem dat een verwevenheid met maatschappelijke en culturele patronen van ongelijkheid heeft, alsook voor rechtswetenschappelijk onderzoek naar de werking van het recht op dit terrein heeft gender als analytisch concept cruciale meerwaarde.

2.2.2 *Etnicisering*

Een tweede verschuiving in de analyse van het probleem in het Nederlandse overheidsbeleid die kritisch aandacht verdient is de neiging tot etnicisering van geweld: dat wil zeggen, het selectief op de voorgrond plaatsen van etniciteit (of wat daaronder wordt verstaan) als verklarende variabele, met uitsluiting of marginalisering van andere factoren. Gelet op de verschraving in analyse als het om de invloed van maatschappelijke verhoudingen tussen seksen gaat, is het opvallend dat de invloed van culturele normen steeds meer aandacht krijgt. Alleen: dat gebeurt in Nederland, maar ook internationaal, zeer selec-

tief (Volpp, 2000; Römkens, 2002). Het gaat vooral om de culturele normen van etnische nieuwkomers; in Nederland zijn dat in het bijzonder Marokkanen, Turken, Antillianen en Somaliërs. Die cultuur wordt neergezet als statisch, homogeen en daarmee wordt voorbij gegaan aan diversiteit binnen de culturele groep. De cultuur van Nederlanders wordt daarmee impliciet probleemloos in relatie tot geweld. Het is een feit dat met de toegenomen migratie en globalisering, het verschijnsel geweld in de privésfeer ook in Nederland meer uiteenlopende vormen heeft aangenomen dan voorheen. Inmiddels nemen eengerelateerd geweld en vrouwelijke genitale verminking een zeer prominente plaats in het vertoog over geweld onder etnische minderheden.³¹ Dat is belangrijk gezien de lacune aan kennis over mogelijk specifieke culturele mechanismen die hierop van invloed zijn. Het gaat bovendien om zeer ernstige rechtsschendingen van vrouwen en meisjes, en bij eengerelateerd geweld zijn ook geregeld mannen en jongens het slachtoffer van familiewraak (zie Torre & Van der Schaap, 2005; Liem et al., 2007).³² Cultureel relativisme is dan misplaatst. De schaduwkant die ik signaleer is dat in de beeldvorming in het maatschappelijk vertoog, en deels ook in de regelgeving, zich een *selectieve* aandacht voordoet waar het de rol van cultuur in relatie tot geweld tegen vrouwen betreft. Beleidsonderzoek wordt bijvoorbeeld niet zelden geleid door de verwachting dat er meer geweld onder allochtonen voorkomt en daarom specifieke aandacht vraagt. Bovendien zien we dan de roep om het strafrecht al snel weerklinken. Alsof speciale strafbaarstelling van bijvoorbeeld genitale verminking – waar ook in Nederland om werd geroepen –, een afschrikkende werking heeft en slachtoffers zou beschermen (Römkens, 2002). Integendeel: een repressieve aanpak blijkt in Frankrijk tot effect te hebben gehad dat het fenomeen besnijdenis ondergronds ging en de facto tot minder rechtsbescherming van slachtoffers leidde (Maguigan, 1999).

Toen prevalentieonderzoek in 2002 uitwees dat onder Nederlandse allochtonen *minder* geweld in huiselijke kring werd gerapporteerd dan onder autochtonen (Van Dijk et al., 2002) is uitgebreid stilgestaan bij de vraag of allochtonen wellicht zeer sterk onderrapportereren. Meer recent onderzoek over registratie bij de politie van etniciteit in relatie tot huiselijk geweld, was gebaseerd op de verwachting dat er aanmer-

kelijke verschillen zouden zijn in omvang en aard van huiselijk geweld dat bij de politie wordt gemeld door autochtonen en allochtonen. Het onderzoek gaf daar echter geen bevestiging voor en het voornemen om een registratie naar etniciteit is dan ook losgelaten omdat het onderzoek teveel vraagtekens oproept (Willemsen, 2007). De ruime aandacht die dodelijk eerdergerelateerd geweld onder moslims terecht krijgt, is op zichzelf belangrijk en staat tegelijkertijd in contrast met de relatief geringe aandacht die tot nog toe besteed is aan partnerdoding bij echtscheidingen onder autochtone Nederlanders. Het is al veel langer bekend uit onderzoek dat rondom de scheiding het risico op zeer ernstige mishandeling en partnerdoding het grootste is (vgl. Browne, 1987; Mahoney, 1991; Römkens, 1995; 1996a).³³ Pas in het verlengde van de strafbaarstelling van belaging, is dit duidelijker in beeld gekomen en wordt her en der een actiever beschermingsbeleid ontwikkeld (Balogh et al., 2008). Feit is dat partnerdoding onder autochtone Nederlanders jaarlijks naar voorzichtige schatting tenminste rond de veertig slachtoffers eist, vooral vrouwen en kinderen (Römkens, 1995; Nieuwbeerta en Leistra, 2007).

Ook onder Nederlandse plegers van dodelijk geweld blijkt veel gekrenkte eer in het geding te zijn. Ook voor veel Nederlanders houdt dat verband met een cultuur waarin voor veel mannen een zekere controle over en beschikbaarheid van een vrouwelijke partner een *conditio sine qua non* is, waardoor het verlies van de echtgenote als een onverdraaglijk controleverlies wordt beleefd. Alleen duiden we dat niet als een cultureel maar als een persoonlijk en psychologisch probleem. Waar autochtone Nederlandse vrouwen (en mannen) inmiddels het slachtoffer lijken te zijn van een sekseneutraal probleem in huis, want de emancipatie is immers voltooid, is het een veelgehoorde veronderstelling dat huiselijk geweld onder allochtonen een seksespecifiek en cultuurbepaald probleem is.

Het populaire beeld wil dat moslimvrouwen bij uitstek ernstig lijden onder onderdrukking van mannen en van geweld in hun cultuur. Zonder te willen ontkennen dat er specifieke culturele dimensies aan de relationele geweldproblematiek vastzitten, zowel onder Nederlanders als onder etnische minderheden, is de generaliserende toon wetenschappelijk maar ook moreel gezien, problematisch.³⁴ In onderzoek op dit terrein is het de uitdaging om de mogelijke

invloed van etnische en culturele achtergrond inzichtelijk te maken zonder een essentialistische vooronderstelling te hanteren.

In dit opzicht representeert etniciteit net als sekse een aspect van onze identiteit dat vaak in dit vertoog in essentialistische termen wordt gedacht. De etnische achtergrond (of de biologische sekse) worden dan als ontologische essenties beschouwd die bepalend zijn voor het gedrag. In eerder onderzoek naar het Nederlandse debat over vrouwenbesnijdenis (Römkens, 2002) heb ik laten zien hoe juist bij het thema geweld tegen vrouwen uit etnische minderheden een één-dimensioneel verhaal over 'onderdrukking' die als het ware essentieel inherent is aan de cultuur van de etnische groep en op vrouwen is gericht, op de voorgrond schuift en geen ruimte meer laat voor verschillen binnen de groep (Grewal, 1998; Narayan en Harding, 2000). Etniciteit en cultuur dienen zelf als betekenisgevende contexten te worden bevraagd om te achterhalen of en welke rol zij spelen speelt in een bepaalde geweldvorm.³⁵ In dat opzicht geldt voor etniciteit wat ook voor de rol van sekse geldt in relatie tot geweld. Bovendien staan sekseneutralisering en etnicisering, juist als het om geweld tegen vrouwen gaat, niet los van elkaar zoals ik eerder aangaf. Ik beschouw gender en etniciteit als sociale constructen die in onderzoek nadere bevraging verdienen vanuit een intersectioneel perspectief, waarin juist de onderlinge beïnvloeding en samenhangen tussen genderbepaalde posities en etnische en culturele posities de invalshoek vormen (Crenshaw, 1989; 1991).

Onlangs zijn we met de uitwerking van voorgaande ideeën in onderzoek binnen de leerstoel gestart. Het daartoe ontwikkelde onderzoeksplan wordt met ondersteuning van de Provincie Brabant en Hogeschool Avans, door Esma Lahlah in haar promotieonderzoek verder uitgevoerd. Door een vergelijking te maken tussen gezinsachtergronden van Marokkaanse en Nederlandse jongens, in het bijzonder wat betreft huiselijk geweld, hechtingsstijl en genderpatronen, hopen we meer inzicht te krijgen in zowel cultuur- als genderspecifieke aspecten van de geweldproblematiek.

Verschuivingen in regulering

Professionalisering in de hulpverlening

In de afgelopen drie decennia heeft de professionalisering van opvang en hulpverlening aan slachtoffers van geweld in de privésfeer een enorme vlucht genomen.³⁶ Het inzicht in de complexiteit en diversiteit van de problematiek is gegroeid, en daarmee doet zich ook de noodzaak van specialisatie voor (Wolf et al., 2006). Binnen het bestek van deze rede die op regelgeving is gericht, is het onmogelijk inhoudelijk recht aan die ontwikkelingen te doen. Ik beperk me tot het aanstippen van twee aspecten die direct op de manier van regulering van hulpverlening en ook op de samenwerking met politie en justitie van invloed zijn.

Met het groeiende inzicht in de complexiteit hebben relationele en psychische dynamiek, en meer in het algemeen de psychologische en psychiatrische aspecten steeds meer aandacht gekregen (zie bijv. Goldner et al., 1990; Groen & Van Lawick, 2003). Tegen die achtergrond signaleert Bumiller (2008) dat zich ook een vorm van therapeutisering aandient die tot individualisering van de problematiek leidt. De gedachte dat geweld in de privésfeer de aller-individueelste uitdrukking van het aller-individueelste probleem is, los van welke maatschappelijke en culturele context dan ook (tenzij het om vrouwen uit etnische minderheidsgroepen gaat), lijkt ontegenzeggelijk aan populariteit te winnen in de 21ste eeuw³⁷ en staat niet los van de individualisering in de samenleving als geheel (Schnabel, 2004).³⁸

Naast de inhoudelijke specialisering en professionalisering zien we op organisatorisch en beleidsmatig vlak binnen instellingen een sterk toegenomen managementstijl in zowel de aansturing maar ook in de uitvoering van hulpverlening. Het verbeteren van doelmatigheid en effectiviteit staan centraal.³⁹ In toenemende mate wordt in diverse hulpverleningssectoren (maar ook bij politie en Openbaar Ministerie) met prestatie-indicatoren gewerkt. Om aan de groeiende vraag naar effectmetingen en monitoring van processen en uitkomsten van interventies te voldoen, is registratie van gegevens steeds belangrijker geworden.⁴⁰ Ook aan de kwaliteit van die gegevens worden steeds hogere eisen gesteld.⁴¹

In het kielzog van deze ontwikkeling en in navolging van het risico-

management dat halverwege de jaren negentig in het bedrijfsleven zijn intrede deed, wordt ook huiselijk geweld in toenemende mate als een risico gedefinieerd. Die toepassing van het risicodenken op huiselijk geweld is niet zo vreemd want het vertoog over risicobeheersing heeft zich in het afgelopen decennium juist in de context van veiligheidsbeleid ontwikkeld. Zo bepleitte de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2008) onlangs een “paradigma-omslag” in het denken over veiligheid en risicobeheersing, waarin we meer aandacht zouden moeten richten op ‘onzekere en ambigue’ risicoproblemen. De Raad pleit er voor een besef van kwetsbaarheid als uitgangspunt te nemen. Van daaruit zou het *voorzorgbeginsel* als normatief principe moeten worden gehanteerd, en dat vergt een meer proactieve opstelling in opsporing en aanpak van risico's.⁴² Hoewel de Raad niet de geweldcriminaliteit als risico in haar analyse op het oog had (maar bijv. dreigende natuurrampen als gevolg van een stijgende waterspiegel) zouden we vanuit dit gezichtspunt het toenemend definiëren van huiselijk geweld als te bepalen en te beheersen risico, kunnen zien als een uitdrukking van dat voorzorgbeginsel dat in een vroeger stadium meer toezicht en controle vereist. De veronderstelling is dat risicotaxatie een preventief doel dient en dus in het belang is van potentiële slachtoffers. Daartoe worden gegevens verzameld en geregistreerd, variërend van diagnostiek van uiteenlopende problemen van cliënten, uiteenlopende geweldcategorieën waar het gedrag van een verdachte onder valt, meten van behoeftes, van op te starten behandelprogramma's, van behandeldoelen, van uitkomsten van interventies en behandelingen. Bij voorkeur zijn die gegevens eenduidig en meetbaar, en kunnen zij snel inzicht geven in de Ausgangssituatie, voortgang en hopelijk het resultaat van een behandeling of interventie.⁴³ Zo wordt in de Vrouwenopvang in Nederland op dit moment gewerkt aan de ontwikkeling van een landelijk zogeheten *risicoscreening* om op een gestandaardiseerde manier te beoordelen hoe gevaarlijk de situatie van een mishandelde vrouw is bij binnenkomst in de opvang.⁴⁴ Ook voor de politie wordt het gebruik van een risicotaxatieinstrument bij huiselijk geweldinterventies binnenkort verplicht bij interventies in het kader van de op handen zijnde Wet Tijdelijke Uithuisplaatsing om te bepalen wie dusdanig gevaar oplevert voor de omgeving dat uithuisplaatsing is geboden (Römkens & Van Poppel, 2007).⁴⁵ De

standaardisering die in theorie beoogd wordt, en vanuit risicobeheersingfilosofie bepleit, blijkt vooralsnog in de praktijk vaak moeilijk te realiseren. Eerste resultaten in Nederlands en buitenlands onderzoek laten bijvoorbeeld zien dat agenten bij risicoprofilering van huiselijk geweldplegers voor een groot deel blijven varen op hun eigen intuïtieve risico-inschatting (Römkens & Van Poppel, 2007; Trujillo et al., 2008).

Voorlopig kunnen we concluderen dat met de professionalisering slachtoffers in toenemende mate te maken krijgen met interventies die, met ondersteuning en preventie als doel, ook sterk toenemende beheersing en controle meebrengen. Het zijn steeds vaker de deskundigen (de maatschappelijk werker, de therapeut, de huisarts, of de politieagent), al dan niet toegerust met meetinstrumenten, die bepalen of en in welke categorie een slachtoffer past, hoeveel risico het slachtoffer loopt, welke behoeften het slachtoffer heeft, welk behandelingsmodel daarbij past, of het vergoed kan worden, en welk resultaat op welk moment behaald moet zijn om van succes te spreken (Bumiller, 2008, 63-95).⁴⁶

Vanuit een victimologisch perspectief is de vraag relevant hoe deze vorm van regulering zich verhoudt tot de uitkomst: draagt het bij aan een betere bescherming en/of verhoging van weerbaarheid van het slachtoffer en sluit het aan bij de behoeften die het slachtoffer zelf articuleert? Het behalen van vooraf gestelde kwantitatieve doelen als output, blijkt gemakkelijk een doel op zichzelf te worden als het als het vanuit intern-organisatieperspectief als 'succes' wordt gedefinieerd. Dan blijkt het kwantitatieve aspect van het resultaat gemakkelijk los te raken van inhoudelijke evaluaties van dat resultaat, zeker waar dit het slachtoffer van geweld in de privésfeer betreft, zo blijkt uit onderzoek naar pro-vervolging- en pro-arrestatiebeleid in de VS (Fan, 2007). Vanuit victimologisch oogpunt is zorg geboden over mogelijke onbedoelde neveneffecten van dit aspect in de professionaliseringscultuur, waarvan het marginaliseren van de stem van het slachtoffer er een kan zijn.

Juridisering en criminalisering

De recente vlucht die wet- en regelgeving en vooral de rol van het strafrecht neemt, is zowel in Nederland als internationaal de meest ingrij-

pende verschuiving in beleid en aanpak van geweld in de privésfeer in de afgelopen decennia. Daar wil ik mij dan ook vooral op toeleggen in onderzoek binnen deze leerstoel. De tendens tot criminalisering staat natuurlijk niet los van het groeiend punitief klimaat in het algemeen in Nederland en het toenemend belang dat daarbij aan het strafrecht wordt gehecht om vooral in te zetten bij kwetsbare groepen slachtoffers (De Roos 2000). Toch moeten Nederlandse ontwikkelingen voor een goed begrip ook worden geplaatst in een breder internationaal kader (zie Boerefijn et al., 2000).

De juridisering van geweld tegen vrouwen begon internationaal gezien in de jaren tachtig en is ook van grote invloed geweest op Nederlandse ontwikkelingen. Ik beperk me hier als achtergrondschets tot het vermelden van de meest relevante internationaalrechtelijke instrumenten. Om te beginnen is dat het VN Vrouwenverdrag uit 1979 (de zogeheten CEDAW Convention), in het bijzonder de later uitgebrachte Algemene Aanbeveling no. 19 door de CEDAW Commission waarin werd bepaald dat geweld tegen vrouwen een vorm van discriminatie van vrouwen is en daarom binnen het VN Vrouwenverdrag valt dat staten verplicht tot actief en gecoördineerd beleid. Strafbbaarstelling van alle vormen van geweld tegen vrouwen is een van de verplichtingen die uit ratificatie voortvloeien. Sinds 1979 heeft de Verenigde Naties tal van instrumenten gelanceerd en resoluties aangenomen die betrekking hebben op geweld tegen vrouwen.⁴⁷ Er is inmiddels ook bij de VN een Speciale Rapporteur op het gebied van geweld tegen vrouwen die aan de Secretaris Generaal van de VN verslag uitbrengt over hoe landen zich houden aan de verplichtingen die ratificatie van het VN Vrouwenverdrag voor beleid op het terrein van geweld met zich meebrengt. De UN Declaration uit 1993 waarin werd bepaald dat geweld tegen vrouwen een schending van mensenrechten inhoudt is ook een cruciale stap geweest, gelet op de groeiende rol die internationale mensenrechten als juridisch en politiek kader spelen op dit terrein (Merry, 2006).⁴⁸ Het Optioneel Protocol bij het VN Vrouwenverdrag (1999) geeft burgers van landen die het protocol ratificeerden (w.o. Nederland sinds 2002) de gelegenheid een klacht in te dienen bij de CEDAW Commissie als het land van herkomst in gebreke blijft in de naleving van het verdrag en er nationaal geen rechtswegen meer open staan.⁴⁹ In Europees verband heeft de Raad van Europa zich in 2002

zeer uitdrukkelijk uitgesproken voor een intensivering van wetgevingsbeleid ter bescherming van de positie van slachtoffers van geweld tegen vrouwen en geweld binnenshuis en worden voorbereidingen getroffen voor een Conventie op dit terrein (Recommendation Rec (2002), 5, zie Römken & Letschert, 2007).⁵⁰ Uit het voorgaande blijkt overigens dat internationaal rechtelijke instrumenten allemaal een wet- en regelgeving bepleiten die het zogeheten *genderbased* karakter van geweld als uitgangspunt neemt.

Tegen deze achtergrond van toenemende internationale en transnationale juridisering heeft Nederland in de afgelopen twintig jaar allerlei vormen van geweld in de privésfeer strafbaar gesteld, voor zover dat nog niet het geval was. Fysieke mishandeling van intimi bijvoorbeeld – van ouders, kinderen, partner – is vanaf de invoering van het eerste Nederlandse Wetboek van Strafrecht eind 19de eeuw strafbaar geweest, en kreeg een specifieke strafverzwarende bepaling toegevoegd (art 304, lid 1).⁵¹ In die strafverzwaring schuilt de ultieme paradox, want daarmee werd immers van meet af aan uitgedrukt dat een *publiek* belang wordt geschonden dat zwaarder weegt dan geweld in het openbaar. In de rechtspraktijk gold echter het omgekeerde en werd een non-interventiebeleid gevoerd met als argument dat het geweld ‘in beperkte kring’ gebeurde.⁵² Tot ver in de jaren negentig van de 20ste eeuw werd zelden vervolgd, zeker niet voor mishandeling van een partner, meestal de vrouw, (Lünnemann, 1996). Het problematische karakter van deze ogenschijnlijk neutrale tweedeling privé-openbaar is evident. Respect voor de privacy betekent dat slachtoffers van geweld *de facto* tot voor kort verstoken waren van bescherming en het heeft tot 1984 geduurd voordat juridisch gezien de laatste vorm van maritale macht van de man werd opgeheven.⁵³ De recente tendens tot criminalisering symboliseert een radicale breuk met de traditioneel-liberale opvatting over de privésfeer als non-interventiedomein.

Nieuwe wetgeving op dit terrein is in Nederland zowel in civiel recht, strafrecht als recent ook via het bestuursrecht geïntroduceerd. Civielrechtelijk zijn vooral het straat-, gebieds- of contactverbod belangrijke aanvullingen. Ze geven juridische instrumenten waarmee slachtoffers de mogelijkheid krijgen letterlijk grenzen te stellen aan een gewelddadige ex-partner (De Boer, 2005). Binnen intacte relaties

biedt dit echter vaak geen oplossing. Dan zijn slachtoffers, zeker in acute geweldsituaties, op de sterke arm van de politie en op het strafrecht aangewezen.

Verkrachting in het huwelijk en belaging zijn in de achter ons liggende periode strafbaar gesteld. Met de herziening van de zedenwetgeving uit 1991 is verkrachting seksneutraal beschreven zodat ook seksueel misbruik van jongens en mannen strafbaar is, en het is verbreed tot elke vorm van gedwongen penetratie van het lichaam, ongeacht de relatie tussen slachtoffer en pleger.⁵⁴ Belaging is sinds 2000 strafbaar (Art 285b WvSr). Hoewel belaging niet is beperkt tot huiselijke kring, blijkt uit onderzoek dat veel belaging door ex-partners gebeurt.⁵⁵ In de context van strafrechtelijke wijzigingen is ook de recente verhoging van de maximum strafmaat van twee naar drie jaar voor eenvoudige mishandeling (art 301 WvSr) relevant.⁵⁶ Het is een onmiskenbaar punitieve ontwikkeling die is ingezet met het oog op het strenger handhavingsbeleid door de politie bij geweld in huiselijke kring. Het wordt hiermee mogelijk de verdachte van mishandeling buiten heterdaad aan te houden en ook om voorlopige hechtenis te vragen. De terughoudendheid in het opsporings- en vervolgingsbeleid van politie en justitie (Römken, 2000) is na het verschijnen van de kabinetsnota *Privé geweld publieke zaak* in 2002 qua beleid ingrijpend veranderd (PGPZ, 2002). Inmiddels volgt Nederland in rap tempo ontwikkelingen in de richting van repressieve aanpak die zich eerder vooral in de Verenigde Staten uitkristalliseerden (Schneider, 2000, 181-198).⁵⁷ Als rationale voor harder optreden van de politie wordt gesteld dat de overheid een taak heeft in het verzekeren van de *veiligheid* van alle burgers (PGPZ, 2002, 3), en dat huiselijk geweld “*moreel onaanvaardbaar*” en “*strafbaar*” is (Voortgangsbericht, 2005-2006, 5). Hiermee is de naar sekse geneutraliseerde juridische grondtoon gezet als beleidsbasis.

De criminalisering is zowel in Ministerieel beleid⁵⁸ als in de recentelijk aangescherpte en landelijk bindende Aanwijzingen Huiselijk geweld van het College Procureurs-generaal neergelegd (College van Procureurs Generaal, 2008). Daarin wordt gepleit voor een “*effectiever optreden*” van politie en justitie dat gericht is op het stoppen van geweld, voorkomen van recidive, normherstel, vergroten van de aan-

giftebereidheid en het waarborgen van de veiligheid van het slachtoffer (in deze volgorde).⁵⁹ Voor het eerst wordt in Nederland een pro-arrestatiebeleid opgelegd bij huiselijk geweld. Het doel van het opsporings- en vervolgingsbeleid is uitdrukkelijk gericht op méér aanhoudingen van plegers en op het verhogen van de aangiftebereidheid van slachtoffers, en om, zodra sprake is van een bewijsbaar feit in beginsel te vervolgen; desnoods ambtshalve, ook dus als het slachtoffer geen aangifte wil doen.⁶¹ In de bepleite aanpak is een duidelijke accentverschuiving richting daderaanpak te constateren en krijgt de daderhulpverlening via de reclassering voor het eerst een structurele plek.⁶² Opvallend is dat de zorg en ondersteuning van het slachtoffer in de Aanwijzing naar de marge is geschoven. In tegenstelling tot de eerdere Aanwijzing over zedenmisdrijven, waarin naast instructies gericht op opsporing en vervolging, ook uitgebreid regels worden gesteld voor de bejegening van slachtoffers, komt dat punt in de Aanwijzing over 'huiselijk geweld' slechts zijdelings aan de orde. Het slachtoffer figureert daarin primair als persoon van wie de aangiftebereidheid moet worden verhoogd, en die in het verlengde daarvan adequaat moet worden geïnformeerd gedurende de procedure en naar andere instellingen moet worden doorverwezen voor hulp. Het onderhouden door de politie van contacten met "andere samenwerkingspartners" die voor die slachtofferzorg en ketenaanpak van belang zijn, wordt zijdelings genoemd, en zonder concreet beleidsdoel. De focus is evident op het strafrechtelijke traject: boeven vangen (i.c. arresteren) en dan streng aanpakken (vervolgen, straffen, behandelen, mogelijk met bijzondere voorwaarden).

In het bestuursrecht vindt de juridisering van het geweldprobleem zijn beslag in de nieuwe *Wet Tijdelijk huisverbod* (2008). Die regelgeving is innovatief temeer omdat ze op preventie van geweld in gezin of relatie is gericht (dus ook ouder- of kindermishandeling). De maatregel beoogt slachtoffers te ondersteunen om in een vroeger stadium grenzen te stellen aan het geweld. Ingrijpen wordt mogelijk als nog geen strafbaar feit heeft plaatsgehad. Wel moet de politie hebben vastgesteld dat er sprake is van een risico op herhaling van geweld. De pleger kan gedurende tien dagen toegang tot de woning worden ontzegd om daarmee veiligheid te herstellen voor alle betrokkenen

zonder dat het slachtoffer en de eventuele kinderen naar een opvanghuis hoeven te vluchten. Met de uithuisplaatsing wordt meteen een geïntegreerd hulpverleningsproces voor pleger, slachtoffer en kinderen gestart. De maatregel kan niet alleen worden opgelegd tegen de wil van de pleger maar ook tegen de wil van het slachtoffer. De politie opereert als ordehandhaver onder verantwoordelijkheid van de burgemeester.⁶³

Tot slot mag niet onvermeld blijven dat in november 2008 door de vier grote steden invoering van nieuwe centrale wetgeving voor huiselijk geweld is bepleit bij de Minister van Justitie (G4, 2008). Erkend wordt dat, met uitzondering van het getuige zijn van geweld door kinderen (wat 'psychisch geweld' wordt genoemd), alle vormen van huiselijk geweld in Nederland strafbaar zijn of anderszins al inzet zijn van wet- en regelgeving. Belangrijkste argument om toch voor nieuwe wetgeving te pleiten is dat er symbolisch gezien een sterk normatieve signaalwerking van deze wet uit zal gaan omdat die onderstreept dat voor de overheid geweld in de privésfeer onaanvaardbaar en strafwaardig is. Een omvattende wet zou het systematische karakter van veel vormen van geweld in het gezin beter uitdrukken.⁶⁴ Gezien de alom bepleite integrale aanpak van geweld in de privésfeer, waarin hulpverlening en strafrechtketen met elkaar dienen samen te werken, zou een speciale wet ook de mogelijkheid bieden tot betere regulering van afstemming van taken en bevoegdheden van de samenwerkende instellingen. Opvallend is dat in het pleidooi verbeterde *registratie* van 'huiselijk geweld' een centrale plaats krijgt in de doelstellingen. Tot zover het overzicht van de belangrijkste actuele ontwikkelingen in Nederland met betrekking tot wetgeving en criminalisering in het bijzonder. We mogen vaststellen dat aan het begin van de 21ste eeuw het recht, en vooral het strafrecht als normatief kader, in toenemende mate de grondslag is geworden voor actief overheidsingrijpen bij geweld in de privésfeer. De boodschap is duidelijk: in reactie op de 20ste eeuw die zich kenmerkte door non-interventie is de 21ste eeuw sinds kort gekleurd door een lik-op-stuk-beleid. Hoewel tegelijkertijd in de afgelopen vijf jaar het pleidooi voor ketensamenwerking tussen politie en diverse hulpverleningsinstellingen steeds luider klinkt, en ook in Nederland langzaam ingang begint te vinden (Kuppens et al., 2006) wijst onderzoek vooralsnog op de aanhouden-

de dominantie van een op strafrechtelijke leest geschoeide aanpak, ook internationaal (Humphreys & Carter, 2006; Hagemann-White, 2006; Schneider, 2000). Ook de verschuiving richting centralisering van daderaanpak bij geweld in de privésfeer zodra criminalisering als interventie- en beschermingsstrategie wordt gekozen is eerder in de Verenigde Staten signaleerd (Goodman & Epstein, 2005). De juridische ontwikkelingen illustreren één ding heel duidelijk: de roep om actiever ingrijpen door de overheid, zeker voor de strafrechtelijke aanpak van geweld achter de voordeur, is gehoord. De vraag die het voorgaande oproept is en die wij binnen ons onderzoek in de leerstoel verder willen uitwerken is: in hoeverre is met de juridisering en criminalisering de bescherming van het slachtoffer in de praktijk verbeterd en waar doen zich mogelijk knelpunten voor?

Bedoelde en onbedoelde gevolgen: Wet- en regelgeving in de praktijk

Laten we aan de hand van empirisch onderzoek naar het recht in de praktijk kijken naar wat bekend is over hoe de hiervoor besproken wet- en regelgeving in de praktijk werkt.

Allereerst de herziene zedenwetgeving uit 1991. De verwachting was dat de verruiming van de delictsomschrijving en het opheffen van de straffeloosheid van verkrachting binnen het huwelijk, ruimere bescherming zou bieden aan meer slachtoffers. Gedetailleerd dossieronderzoek van Zeegers (1999) liet zien dat de vervolging van verkrachting door de echtgenoot of partner in de praktijk bleef stuiten op buitengewoon grote bewijsproblemen met betrekking tot het delictselement dwang. Slechts sporadisch en meestal bij extreem wrede seksuele handelingen, slaagde het OM erin wettig en overtuigend bewijs te leveren dat de slachtoffers daartoe waren gedwongen. Dat was niet onverwacht natuurlijk, bij gebrek aan getuigen zijn juist verkrachting binnen relaties moeilijk bewijsbaar. Maar ook voor de bredere groep verkrachtingslachtoffers bleek dat de nieuwe wet weliswaar verruimde mogelijkheden tot vervolging biedt; maar, de verwachte rechtsbescherming en ondersteuning van slachtoffers bleken onvoldoende als gevolg van het tekortschieten van de uitvoeringspraktijk.

Onbekendheid onder politie en justitie-actoren met de inhoud van de gewijzigde wet, het toenmalig acute verlies van expertise met betrekking tot zedenzaken bij de politie ten gevolge van de opheffing van speciale zedenafdelingen en de kloof tussen de hulpverlening en het justitiële circuit werden medio jaren negentig als belangrijkste oorzaken van het feilen in de handhaving genoemd (Savornin-Lohman et al., 1995). Het illustreerde dat wetgeving en handhaving daarvan niet in een vacuüm plaats vinden maar bij uitstek worden beïnvloed door maatschappelijke en politieke processen en verschuivingen, i.c. bezuinigingen waarin het handhaven van expertise op het gebied van zedenproblematiek geen prioriteit bleek te hebben (Römkens, 2000). Die processen staan los van de wetgeving in strikte zin maar bepalen vérgaand de werking ervan. Allerlei initiatieven zijn vervolgens in hoog tempo ontwikkeld om deskundigheidsbevordering tot stand te brengen (trainingen binnen politie en justitie, uitvaardiging Aanwijzing van het College PG's in 1999 met gedetailleerde aanwijzingen voor opsporing, vervolging en bejegening slachtoffers van seksueel misbruik, instellen van contact-zedenofficier per parket, het uitbrengen van de Zeden-almanak et cetera). Een eerste verkenning van het aantal veroordelingen wegens verkrachting sinds 2000, laat echter het tegenovergestelde resultaat zien van wat werd beoogd. Tussen 1999 en 2007 blijkt het aantal geregistreerde verkrachtingszaken met bijna een derde te zijn gedaald (van resp. 1805 tot 1267; zie Centraal Bureau voor de Statistiek, 2008), terwijl het prevalentiepercentage van verkrachting alleen al onder jongeren tot 25 jaar in Nederland in 2005 op 18 procent ligt en er geen aanleiding was te veronderstellen dat dit lager was dan enkele jaren daarvoor (De Graaf et al., 2005). Uitkomsten van buitenlands onderzoek laten een vergelijkbaar beeld zien.⁶⁵ Daar wordt gesproken van een 'kloof' die gaapt tussen het aantal aangiftes en veroordelingen bij verkrachting (Kelly et al., 2005; zie ook: Stanko, 2007). Deze ontwikkelingen in het traject tussen aangifte en finale afhandeling bij verkrachtingszaken in Nederland hopen wij de komende periode te gaan onderzoeken om te achterhalen welke factoren in het geding zijn die deze terugloop mogelijk kunnen verklaren, zowel aan de kant van slachtoffers als binnen het strafrecht-apparaat. Wat betreft het onlangs voorgenomen pro-arrestatie- en vervolgingsbeleid bij mishandeling van de partner (ook ambtshalve vervolging,

dus als het slachtoffer geen aangifte wil doen) is de symbolische en politieke signaalwerking zonder twijfel sterk: wij, overheid, samenleving, stellen grenzen en treden dus streng op. Op dit moment beschikken we nog niet over Nederlandse onderzoeksgegevens die systematisch inzicht kunnen bieden in de werking van dat politie- en justitiebeleid. Daarvoor is het ook nog te vroeg.

Kijken we naar empirisch onderzoek in landen waar al veel langer hiermee wordt gewerkt (Verenigde Staten) dan zijn de te verwachten resultaten van dit voorgenomen beleid om verschillende redenen niet hoopgevend. Kort samengevat: allereerst heeft een arrestatie op het terugdringen van recidive, in tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, geen effect, zo blijkt uit onlangs verschenen grootschalig politie-onderzoek in de VS (Hirschel et al., 2007). De onderzoekers concluderen dat het invoeren van een pro-arrestatiebeleid gelijk staat aan *“proceeding too far on the basis of too little evidence”* (Hirschel et al., 2007, 297). Overigens was al langer uit onderzoek bekend dat de preventieve werking van arrestatie op zijn best twijfelachtig en van korte duur was (Römkens, 2006c).

In de tweede plaats blijkt een arrestatiebeleid geregeld onbedoelde schade te berokkenen, zowel aan plegers als slachtoffers. In de praktijk blijkt discriminatie in de onevenredige toepassing ervan op plegers uit etnische minderheidsgroepen niet uitzonderlijk (Robinson & Chandek, 2000). Een standaard arrestatiebeleid leidt daarnaast ook vaak tot een legalistische houding bij agenten die hen er juist van weerhoudt om de concrete situatie ter plekke te beoordelen, rekening houdend met de feitelijke situatie en behoeften van slachtoffers. Slachtoffers zijn vaak negatief in hun oordeel over de ervaren steun van politie (Ellison, 2002; Fan, 2007; Balogh et al., 2008). Dan blijkt hoe de registraties van meldingen en aangiftes en het idioom van ‘targets’ soms doel op zichzelf wordt. Het haast automatisch uitvoeren van arrestaties, om maar ‘zeker’ te zijn, bleek al eerder in de VS uit de toename van het aantal dubbele arrestaties (van zowel de pleger als het slachtoffer) na het ingevoerde verplichte arrestatiebeleid (Mills, 1999; Hirschel et al., 2007; Weisman, 2007). Ook voor de uitkomst van de vervolging heeft een pro-vervolgingsbeleid vooralsnog geringe effectiviteit, zo blijkt: veel zaken worden geseponneerd (Ellison, 2002; Goodmark, 2004) onder andere ook omdat relatief veel slachtoffers

om allerlei volstrekt legitieme redenen helemaal geen strafrechtelijk traject willen: uit angst voor wraak, uit medelijden, uit weerstand tegen de stigmatiserende werking van een veroordeling voor de (ex-) partner, of omdat men geen zin heeft in het strafrechtelijke traject als het geweld eenmaal is gestopt. Die complexiteit van de persoonlijke context waarin het delict plaatsvindt brengt onvermijdelijk met zich mee dat veel slachtoffers van partnergeweld huiverig zijn om een strafrechtelijk traject in te stappen. Die aarzeling van slachtoffers lijkt echter in het criminaliseringsbeleid in binnen- en buitenland nauwelijks een relevante overweging te zijn nu het probleem als publieke zaak is gedefinieerd (Walklate, 2008; Kohn, 2008). Een recente Europese inventarisatie van strafrechtelijke interventies na partnergeweld onderstreept de zeer geringe effectiviteit ervan: een hoog seponeringspercentage, laag aantal veroordelingen, en aanhoudende bejegeningproblemen door politie en justitiefunctionarissen ten opzichte van slachtoffers (*‘blaming the victim’*) met secundaire victimisering als gevolg (Humphreys & Carter et al., 2006).⁶⁶ Slachtoffers melden nog vaak hoe onbevredigend veel politieoptreden is tengevolge van de gangbare incidentgerichte benadering waardoor het systematische karakter van het geweld en de verstrekende impact die het voor slachtoffers heeft onvoldoende wordt onderkend (Miller & Meloy, 2006; vgl. ook: Balogh et al., 2008).

Het is dus de vraag in hoeverre de rechtsbescherming van slachtoffers enerzijds en anderzijds hun persoonlijke weerbaarheid wordt versterkt door een repressief lik-op-stuk-beleid. Hoewel slachtofferhulp in veel Europese landen, ook in Nederland, een hoge vlucht heeft genomen (Brienen & Hoegen, 2000), waar ook veel slachtoffers van huiselijk geweld gebruik van maken,⁶⁷ blijft een strafrechtelijke procedure primair op vervolging en veroordeling van de dader gericht, ook als het om vervolgingen van huiselijk geweld gaat (Ellison, 2002, Römkens, 2006c).⁶⁸ Een overwegend repressieve aanpak heeft als onbedoeld gevolg dat het slachtoffer wordt gemarginaliseerd. Het woord van slachtoffers telt soms helemaal niet meer (omdat ze kennelijk tegen zichzelf moeten worden beschermd als de staat beter weet wat goed voor hen is), slachtoffers worden naar de zijlijn verwezen waar ze weliswaar in aanmerking komen voor slachtofferhulp. De cruciale beslissingen over arrestatie of vervolging worden elders

binnen het strafrechtelijk apparaat genomen. In een juridische context wordt de aarzeling van een slachtoffer om aangifte te doen tegen de partner of ex-partner, of weerstand om te getuigen, eerder een obstakel voor het criminaliseringproject dat door de staat is ingezet (en als prestatie-indicator wordt gemeten) dat dus omzeild moet worden. Aldus is bijvoorbeeld in de Verenigde Staten de “*victimless prosecution*” op de

agenda gekomen waarbij de aanklager een vervolging doorzet tegen de zin en zonder getuigenis van het slachtoffer (Ellison, 2002). Anderzijds komt het ook voor dat het slachtoffer dat niet wil getuigen alsnog daartoe gedwongen wordt. Mills (1999) wijst erop dat we een kant op dreigen te gaan waar het slachtoffer met een geschiedenis van mishandeling door een partner, opnieuw geweld wordt aangedaan als zij de politie te hulp roept, maar nu door de staat.

In het nieuwe Nederlandse beleid van politie en justitie staat de behandeling van de plegger centraal. Empirisch onderzoek laat zien dat verreweg de meeste behandelprogramma's voor plegers die via het strafrechtelijke systeem worden verwezen nauwelijks of niet leiden tot vermindering van recidive (Labriola et al., 2008).⁶⁹ Van de uitkomsten van Nederlandse behandelprogramma's van plegers die via een strafrechtelijk traject instromen, ontbreken gepubliceerde data. Maar eerste uitkomsten laten een somber beeld zien.⁷⁰ Alom wordt gepleit voor striktere evaluatie en ontwikkeling van follow-up aanpak bij daderbehandelprogramma's gezien de hardnekkigheid van de problematiek. Tot slot nog een opmerking over de binnenkort in werking tredende Wet tijdelijk huisverbod.⁷¹ Het innovatieve van deze interventie is dat ze beoogt de plegers *buiten* het strafrechtelijke traject te houden. Politie komt in actie in haar hoedanigheid van bestuurlijk handhaver die onder de hoede van de Burgemeester preventief de orde handhaaft. Punt van zorg is dat de wet niet voorziet in de mogelijkheid van rechtsbijstand voor het slachtoffer dat bezwaar aantekent tegen de maatregel. Alleen de plegger krijgt bij bezwaar rechtsbijstand. Dit is het directe gevolg van de keuze voor een bestuursrechtelijke maatregel die tot een hoogst individualiserende en legalistische constructie van het probleem leidt, i.c. tussen de staat en de orderverstoorder als rechtendrager, en die sluit het slachtoffer uit.

Tijdens de testfase van deze maatregel bleek dat de uitvoering in de

handen van de politie tot een strafrechtelijke oriëntatie leidde waardoor de maatregel minder ter primaire preventie maar meer in repressief kader werd gebruikt als vervolgmaatregel voor plegers die toch al vaak in hechtenis werden genomen (Römkens & Lünemann, 2008). Dat raakt aan hetgeen geregeld naar voren komt in onderzoek over multidisciplinaire interventieprogramma's waar de tendens tot dominantie van de strafrechtelijke ketenpartners sterk aanwezig is (Römkens, 2006c; Humphreys & Carter, 2006).⁷²

We moeten vaststellen dat wetgeving en in het bijzonder de tendens richting sterk punitieve wetshandhaving weliswaar een belangrijk symbolisch signaal naar de samenleving afgeeft⁷³ maar ook de vraag rechtvaardigt of het de belangen van slachtoffers dient. Of het beschermt het slachtoffer zo rigoureuus, dat het monddood is, niet meer gehoord noch gekend wordt in behoeften die mogelijk complexer liggen en niet stroken met een rechtlijnig doel van arrestatie en vervolging. Onlangs sprak Kohn (2008) zich zeer sceptisch uit over wat de juridische maatregelen op het gebied van geweld in de privésfeer in de Verenigde Staten in de afgelopen dertig jaar *de facto* hebben opgeleverd aan meer veiligheid voor het slachtoffer. Ze spreekt zelfs over een overwegend symbolische verbetering omdat de positie van het slachtoffer daar juist meer is gemarginaliseerd tengevolge van de nadruk op vervolging van veroordeling van plegers.

Met het vorenstaande wil ik nadrukkelijk niet suggereren dat strafbaarstelling en handhaving overbodig is of geen zin zou hebben. Het gaat om het onderkennen van beperkingen van het strafrecht, niet om het fundamenteel ter discussie te stellen ervan. In dat opzicht raakt dit aan de algemene vraag op welke manier kan het strafrecht tegemoet kan komen aan noden en behoeften van het slachtoffer die vanuit verschillende theoretische en thematische invalshoeken actueel is, zoals blijkt uit het debat over herstelrecht (Pemberton et al., 2006) en over de uitbreiding van voorzieningen in de context van het Europese kaderbesluit over de status van het slachtoffer in de strafrechtelijke procedure (Groenhuijsen & Pemberton, 2007). Die ontwikkelingen zijn dan ook direct van belang in dit verband. Als zowel maatschappelijk rechtsherstel als herstel van vertrouwen van slachtoffers in de rechtsbescherming die de overheid kan bieden, fundamentele belangen zijn bij de aanpak van criminaliteit en dus ook van geweld in de

privésfeer, moet de stem van het slachtoffer ook worden gehoord. We kunnen dan niet volstaan met het meten van succes door middel van criteria die primair of uitsluitend relevant zijn binnen politie en justitie als overheidsorganisatie (meer meldingen, meer aangiftes, meer veroordelingen). Zoals tot voor kort partnergeweld een privéprobleem was waar de overheid wegkeek, lijkt de overheid zich nu vast te bijten in meer rigoureuze handhaving, waarbij soms voorbij wordt gegaan aan informatie over gebrekkige effectiviteit naar plegers of slachtoffers en over onbedoelde schadelijke gevolgen voor slachtoffers. Een legalistische benadering brengt het risico van een inflexibiliteit in respons mee die haaks staat op het nodige maatwerk om slachtoffers en plegers effectief te ondersteunen (Goodman & Epstein, 2005; Robinson, 2006). Het is zoeken naar een eigentijdse variant op het strafrecht als ultimum remedium: een aanpak waarin het strafrecht een belangrijk maar niet bepalend kader is, zonder echter terug te vallen op een laissez-faire non-interventie beleid. Dat is zoeken naar een precaire balans.

Geweld in de privésfeer als vertoog: theoretische overwegingen over disciplineren en de macht van het recht

Onlangs bepleitte collega Groenhuijsen een kruisbestuiving tussen rechtswetenschappelijk en victimologisch onderzoek om de positie van het slachtoffer in het recht empirisch gefundeerd te kunnen verbeteren (Groenhuijsen, 2008). Ik onderschrijf dat van harte. Uit het voorgaande blijkt dat een deel van de voorgenomen of al werkzame wet- en regelgeving op het terrein van geweld in de privésfeer empirische grondslag ontbeert of soms zelfs in tegenspraak met empirische resultaten wordt ontwikkeld. Dat roep de vraag naar het 'waarom' op. Ik wil tot besluit van mijn rede daarom enkele theoretische overwegingen aan u voorleggen over het fenomeen dat het recht zich op dit terrein geregeld lijkt te positioneren als de oplossing, ook als de empirie daarover reden tot twijfel geeft. Hoe valt de dominante rol van wet- en regelgeving op dit terrein in het bijzonder te begrijpen? Vanuit victimologisch perspectief is het belangrijk naar onbedoelde of schadelijke gevolgen van wet- en regelgeving te kijken. Daarmee wil ik

zeker niet suggereren dat het recht geen constructieve rol kan spelen ter ondersteuning van slachtoffers. Integendeel. Maar zoals de psychoanalyse overtuigend liet zien dat door de bestudering van de neurose het gewone onbewuste functioneren kon worden blootgelegd, denk ik dat een nadere beschouwing van onbedoelde of schadelijke uitkomsten van wet- en regelgeving ons ook iets kan leren over de reguliere werking van het recht. Met andere woorden: de onbedoelde of schadelijke gevolgen verwijzen naar meer dan incidentele missers die met meer training en aansturing zijn op te lossen zodat we een betere toepassing krijgen. Het gaat ook over de diepere machtswerking van het recht als zodanig. Als ik over het recht spreek ben ik me ervan bewust dat dit in de praktijk een veelvorming fenomeen is. Zonder dat te willen simplificeren of te reduceren gebruik ik de term hier als een heuristisch hulpconcept om enkele algemene tendensen aan te stippen.

Terugblikkend op de stormachtige ontwikkelingen in de aanpak van geweld in de privésfeer kan het theoretisch perspectief van Michel Foucault verhelderend werken (Foucault, 1977; 1978; 1980). Het betreft zijn visie op verschuivingen in de rol van de staat in de ontwikkeling naar een disciplinaire samenleving, en de rol van het recht als 'governance' principe (Hunt & Wyckham, 1994). Ik wil in mijn onderzoek dat perspectief verbinden met een rechtstheoretisch genderperspectief om samenhangen tussen de hier geschetste processen te verhelderen, en nieuwe onderzoeksvragen te formuleren. In het werk van Foucault neemt het denken over de ontwikkeling richting disciplinaire samenleving een centrale plaats in. In plaats van de hiërarchische besturingstraditie waarin decreten en wetten centraal stonden, schetst Foucault een moderne samenleving die in toenemende mate functioneert op basis van een web van disciplineringsstrategieën en -tactieken die de burger ertoe moeten bewegen zich uiteindelijk ook te willen conformeren aan het disciplineringsvertoog. Niet straf of sancties, maar beloning en aanmoediging zijn belangrijke mechanismes voor gedragsaansturing die via disciplineren naar zelfdisciplineren leiden. In die visie nemen tal van maatschappelijke organisaties of semi-overheidsinstellingen het inmiddels op zich om het gedrag van burgers in de gewenste richtingen te sturen en is de

disciplineringsmacht meer horizontaal verspreid en daarmee ook versnipperd. De instellingen die zich daarmee bezig houden, ook als het geen overheidsinstellingen zijn, vertonen echter wel steeds duidelijker gouvernementele trekken in hun *modus operandi*. Die toenemende *gouvernementaliteit* manifesteert zich volgens Foucault maatschappelijk gezien vooral in een sterk gegroeide cultuur waarin een rationeel-bureaucratische werkwijze op basis van registratie en dataverzameling kernelementen zijn. De organisatie wil zichzelf in zijn aansturing kunnen verantwoorden als een gouvernementele instelling die haar te disciplineren burgers volgt en onder toezicht houdt. In zijn uiteenzetting over disciplineren legt Foucault grote nadruk op het samengaan van een zekere mate van aansturing en orkestratie, die echter in zijn uitwerking onvermijdelijk ook een hoge mate van toevalligheid kent waardoor tegenstrijdigheden altijd deel zullen zijn van het disciplineringsvertoog. Het uiteindelijke effect is een conglomeraat is van bedoelde en onbedoelde gevolgen. Met andere woorden: de rationele doelgerichtheid die ten grondslag ligt aan elk disciplineringsvertoog zal onvermijdelijk deels onhaalbaar zijn. Als zodanig zijn onbedoelde gevolgen deel van een te voorzien effect.

Bovenstaande inzichten zijn bruikbaar als interpretatiekader van het scala aan disciplineringsstrategieën op het terrein van geweld in de privésfeer. 'Huiselijk geweld' heeft zich ontwikkeld tot een disciplineringsvertoog in zijn meest klassieke vorm. Burgerinitiatieven, van onderop door activisten opgestart, hebben zich vertaald in overheidsbeleid dat zich inmiddels weer uitzaait over een veelvoud van uiteenlopende maatschappelijke organisaties die diensten aanbieden voor slachtoffers, plegers, kinderen van slachtoffers, en die dus ook in- en extern verantwoorden wat zij doen en met welk resultaat. Ook de groei van kennisinstituten, en meer in het algemeen: de explosieve groei van wetenschappelijk onderzoek, is illustratief voor de centrale rol die wetenschappelijke kennis en kennisproductie speelt als machtsbron in een disciplineringsvertoog, en deze leerstoel vormt daarop geen uitzondering. *Mea culpa*. Het begrip ervaringsdeskundigheid, ooit als waarderende aanduiding gebruikt voor de inzichten die slachtoffers zelf in de jaren zeventig naar voren brachten over hun noden en behoeften, en over het feilen van bestaande interventies, lijkt nu haast

gedateerd en misschien wel in zijn tegendeel omgeslagen. Subjectieve ervaringen als kennisbron worden in principe als ruw materiaal beschouwd, dat eerst gemeten, geduid en geanalyseerd dient te worden om vervolgens als zorgvuldig geregistreerde informatie geldigheid te krijgen.⁷⁵

Met de transitie van geweld in de privésfeer van de marge naar de mainstream is het onderdeel geworden van een zeer actieve '*social engineering*' agenda. In het voorgaande zagen we disciplineringsstanden waar professionals binnen en buiten het recht een steeds grotere rol in spelen. Sekseneutralisering en etnicisering zijn ook daarbinnen terugkerende sporen. De vlucht die registratie van meetbare resultaten als doel heeft genomen bevestigt wat theoretisch gezien vanuit het oogpunt van gouvernementaliteit voor de hand ligt, zeker als die in een juridisch kader plaatsvindt. De zorg daarbij is dat de gekozen aanpak, met de beste bedoelingen, niet noodzakelijkerwijs parallel loopt met de belangen van de slachtoffers, zoals hiervoor al bleek. Vanuit het oogpunt van de groeiende tendens tot gouvernementaliteit, is de marginalisering van het concrete subjectieve slachtoffer misschien een onbedoeld maar theoretisch gezien een systematisch en te voorzien gevolg dat zich zal voordoen op het moment dat er in het algemeen voorzieningen voor de groep slachtoffers worden gecreëerd.

Dit brengt me bij de prominente rol die het recht en vooral het strafrecht in dit disciplineringsvertoog heeft gekregen. Vanuit het oogpunt van *governance* als min of meer gedecentraliseerd maatschappelijk sturingsprincipe, is er op gewezen dat de inzet van het recht, ook op dit terrein, juist een geheel eigen vorm van *governance* is geworden (zie Hunt & Wickham, 1994). Te midden van die explosie van disciplinerings- en reguleringsstrategieën heeft de overheid nooit afstand gedaan van de macht die het recht biedt, juist ook de rol van het strafrecht, in tegenstelling tot hetgeen Foucault suggereert. Dit blijkt uit de hoeveelheid wetgeving, de roep om meer recht, de striktere handhaving daarvan en de punitieve tendens die daar onverbrekkelijk mee samenhangt. Het onderstreept de unieke machtspositie die het recht als disciplinerings technologie in de hedendaagse samenleving bekleedt (vgl. Smart, 1989). Dat zien we bij uitstek in de juridificatie

van veel sociale problemen waarbij in toenemende mate voor andere disciplines het juridische kader vaak richtinggevend wordt, ook bij interventies in samenwerkingsverbanden. Die juridificatie schept zogeheten 'contact zones' waar verschillende disciplines met elkaar in gesprek moeten, en dan blijkt vaak sprake van een hiërarchie in kennisposities (Rosaldo, 1994, 527). Juridische actoren doen juist dan vaak een beroep op noties over de superieure objectiviteit en neutraliteit die inherent aan het recht zouden zijn en daarom een centrale plaats als richtinggevend perspectief verdienen (Römkens, 2006c). De aanhoudende roep om meer recht, zelfs in het aangezicht van de beperkte werking ervan, illustreert de symbolische macht die het recht in onze samenleving heeft (Smart, 1989; Walklate, 2008). Tegelijkertijd beperkt dat dus ook structureel het beoogde succes van de inzet van het recht. Juist oog in oog met de discrepantie tussen sociale en juridische normen zal méér en strenger recht daarvoor geen oplossing bieden. Waar we immers op stuiten is het gebrek aan sociale en culturele legitimiteit van bestaande wetgeving. Juist dan is het gecontextualiseerd en gender-rechtssubject van belang om de werking van het recht in de praktijk en de beperkingen erin, adequaat te analyseren. Met de verschuiving van privéprobleem tot publieke zaak en de daarop volgende juridisering van geweld in de privésfeer, is eerder gebleken dat de onderliggende ambivalentie en sociale weerstand om het als een publiek probleem te behandelen, niet als bij toverslag zijn verdwenen. Op dat punt aangekomen is een genderperspectief van belang om te kunnen analyseren of en hoe ideologisch gefundeerde opvattingen over verhoudingen tussen vrouwen en mannen, dominantie, geweld en agressie doorwerken in de de handhaving van wetten en regels.

Eerder heb ik erop gewezen dat, als een sociaal complex probleem zoals geweld tegen intimi erkenning vindt in het recht, ook een invoe-ging plaatsvindt in een juridisch vertoog dat per definitie een individueel rechtssubject veronderstelt. In de toepassing van het recht worden middels jurisprudentie nieuwe grenzen en betekenissen bepaald. Vanuit dit gezichtspunt legt het recht zijn eigen individualiserende disciplinerende op (Brown, 1995). Om vanuit victimologisch perspectief recht te kunnen doen aan het slachtoffer, en dat geldt zeker voor

geweld in de privésfeer, is een genderperspectief van belang om ook handen en voeten te kunnen geven aan een gecontextualiseerd rechts-subject (vgl. Holtmaat, 1997).

In het debat over voor en tegens van strafrechtelijke regulering van geweld in relaties merkte Lünemann eerder op dat juridisering geen garantie is voor meer autonomie voor het slachtoffer (Lünemann, 1996, 9). Hoewel er vanuit uiteenlopende hoeken erop is gewezen dat het strafrecht bepaald niet een gereedschapskist is waar we naar geloven een meer of minder scherp instrument uit kunnen kiezen (zie bijv. Groenhuijsen, 1998), bevinden we ons in een tijdsgewricht waar op het terrein van geweld in de privésfeer de lokroep van het recht sterker is dan ooit tevoren, ook al blijkt het geregeld een Sirenenzang te zijn. Als een probleem politiek in de kijker staat wordt het recht al gauw als een teflonpan: weinig informatie over de nadelen in de praktijk lijken aan te kleven. In navolging van Carol Smart (1989, 12) en analoog aan de discussie in de medische wetenschap over de iatrogene werking ter aanduiding van onbedoelde schadelijke neveneffecten van medische ingrepen, zouden we ook binnen de rechtswetenschap het debat over de juridogene effecten systematisch moeten voeren om de schadelijke neveneffecten van juridisering en criminalisering beter te begrijpen.

Dat maakt de overkoepelende en rechtssociologisch georiënteerde onderzoeksvraag in deze leerstoel, hoe en onder welke voorwaarden wet- en regelgeving, in het bijzonder het strafrecht, emanciperend kan werken voor het slachtoffer, wetenschappelijk en maatschappelijke relevant (Römkens, 2005; De Sousa Santos, 2007, 28). Deze vraag hoop ik zowel in Nederlands als in internationaal onderzoek uit te werken. Dat laatste gebeurt in het binnenkort te starten Europese onderzoeksproject naar inhoud en werking van wetgeving in de EU-landen op het terrein van geweld tegen vrouwen, dat ik in samenwerking met Professor Kelly uit Engeland en Professor Hagemann-White uit Duitsland zal uitvoeren. Daarin hopen we meer inzicht te krijgen in de onderliggende structurele dynamiek die de inzet van een reguleringsmechanisme als het strafrecht voor het slachtoffer kan meebrengen.

Ik hoop met deze rede te hebben verhelderd hoe ik met mijn voor-genomen onderzoek binnen de leerstoel bij hoop te dragen aan een

van de kernmissies van INTERVICT: het doen van interdisciplinair onderzoek over hoe de inzet van het recht in de praktijk slachtoffers bescherming en ondersteuning kan bieden. Het zijn complexe vragen, waar ook meerdere antwoorden mogelijk zijn. Ik zie uit naar uitwisseling en debat met mijn collega's met wie ik dezelfde passie voor het victimologische onderzoeksterrein deel.

Woord van dank

Tot slot van mijn rede wil ik graag enkele woorden van dank uitspreken. Allereerst dank ik de leden van het College van Bestuur van de Universiteit van Tilburg en het bestuur van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid voor mijn benoeming op de leerstoel Interpersoonlijk geweld, in het bijzonder geweld in de privésfeer. Ook dank ik de Gemeente Tilburg, de Politie Midden West Brabant, het Parket van het Openbaar Ministerie in Breda, het bestuur van Vrouwenopvang Nederland en het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging voor hun steun aan de instelling van deze leerstoel en voor het in mij gestelde vertrouwen. In het bijzonder dank ik Aleid van den Brink en Lian Smits als mede-wegbereiders van deze leerstoel. Jullie visie en inspanningen waren cruciaal. Privé geweld is een publieke zaak geworden, dus ook een academische leerstoel staat in de maatschappelijke kijker. Dat schept verplichtingen die ik met plezier op me neem. Ik hoop dat mijn toekomstig onderzoek bij kan dragen aan ontwikkelingen in het werkveld die slachtoffers van geweld in de privésfeer ten goede komen.

Hooggeleerde Groenhuijsen, beste Marc, zonder jouw inspanningen en ondersteuning zou deze leerstoel er niet zijn gekomen. Ik ben je daar heel dankbaar voor. Je hebt daarmee een unieke ruimte geschaffen om onderzoek op dit terrein verder te kunnen voeren. Wij komen vanuit verschillende achtergronden tot ons vak en ik waardeer de uitwisseling zeer. Jouw rigoureuze intellectuele passie in combinatie met je maatschappelijke betrokkenheid maken INTERVICT tot een bijzonder onderzoeksinstituut. Ik ben blij dat ik het mijn thuisbasis mag noemen.

Professioneel thuiskomen in Tilburg is beslist een onvoorziene uitkomst van mijn immigratie uit de Verenigde Staten. Onderzoek doen in een dynamisch internationaal instituut als INTERVICT is als thuiskomen met de blik op de horizon. Ik geniet daar van. Collegae en overige medewerkers van INTERVICT, en ook de bureaus van het Departement Strafrecht: dank voor jullie bijdrage aan die prettige

werkomgeving. Ik verheug me op het voortzetten en mogelijk intensiveren van onze samenwerking. Binnen INTERVICT wil ik Rianne Letschert met name bedanken voor haar inzet en hartelijkheid waarmee ze de werkomgeving voor mij en collega's zo vaak veraangenaamt.

Special thanks to my colleagues and learned friends Professors Liz Kelly, Betsy Stanko from the UK, Carol Hagemann-White from Germany and Nancy Jurik from the USA whose presence here today is much appreciated. I look forward to continuing our collaboration in the near future.

Ik heb nog weinig gelegenheid gehad om met studenten in Tilburg te werken. Ik hoop van harte dat in de toekomst zal veranderen en dat jullie met onderzoeksvragen de weg naar INTERVICT weten te vinden

Op deze plek wil ik tot slot degenen bedanken die mij op de weg hiernaar toe mede hebben gevormd. Mijn beide ouders hebben deze niet helemaal bedoelde uitkomst van hun opvoeding helaas niet meer mogen meemaken. Mijn moeder heeft in het bijzonder aan de wieg van mijn intellectuele vorming gestaan en daar ben ik haar ook op een dag als vandaag dankbaar voor. Onder invloed van mijn leermeesteres Ronnie Dessaur aan de Nijmeegse *alma mater* begon me te dagen dat de wetenschap mijn grote lust was, en dat ik m'n eigen weg daarin moest gaan. Mijn Tania Leon kijkt vast vanaf een wolk tevreden toe: jouw motto '*to life*' heb je mij met liefde nagelaten, en het is toch nog reg gekom.

Tot slot dank ik al mijn dierbaren die mij in het hier en nu in de afgelopen periode zowel mijn drukte als mijn vergeetachtigheid vergaven, en voor de nodige afleiding en morele steun zorgden, in het bijzonder Rieke van de Vijfeijke. Ik weet niet of ik nog enige geloofwaardigheid over heb, maar ik beloof jullie dat mijn haastige spoed minder wordt. De leden van het enige echte Kerngezin verdienen een aparte vermelding: Mories, Leon en Monique Römkens. De belofte van trouw door dik en dun is meer dan ingelost, ook nu weer. Bedankt wa!
Special thanks to my dear friend and colleague Cudore Snell. Your presence here today is a testimony to your friendship in moments that

matter. You're the best witness I could have wished for today. Last but not least: thanks to Jessica Benjamin, who is dearly missed today. Your work and generous support across the ocean made all the difference.

Ik draag deze oratie op aan Joren, Marthe, Luit en Sello, die mij als tante met liefde 'n zorg zijn.

Ik heb gezegd.

Rightly Concerned

Reflections on the legal regulation of violence in the private domain

Summary of the Inaugural address delivered on December 12, 2008, by Professor Renée G. Römkens on the occasion of her acceptance of the Chair in Interpersonal Violence at Tilburg University Law School

Over the past thirty years, domestic violence has made a historic transition. From a feminist concern in the 1970s, it has entered mainstream international and national politics as a matter of legitimate public concern. It has become the subject of various legal regulations. Violence in the home, notably child abuse and intimate partner violence, is at the centre of a discourse of its own, representing a conglomerate of regulations, interventions and debates. In that discursive context, the call for law, notably criminal law, is growing louder. From a criminal law perspective, however, there is a growing acknowledgment among legal scholars that punitive policies invoke new dilemmas and problems. This is a reason for concern, and this concern is the subject of critical reflection in this lecture, particularly from the perspective of victims' needs for safety and empowerment. With legal recognition, the victim of violence in the home enters the domain of a regime where rights do not only provide trumps. Rights and legal recognition do not operate in a social or political vacuum where only the law rules. The first part of the lecture is devoted to a brief 'genealogy of the present' by looking at Dutch shifts in perspective on domestic violence over the past thirty years. The second part focuses on the impact of the focus on legal regulation, particularly the criminalization of domestic violence. The final part briefly presents theoretical considerations that can help to reveal the systemic dynamics underlying current legal developments.

From margin to mainstream: Concomitant trends

Dutch core policy documents that were issued between 1984 (the first official governmental policy paper on 'sexual violence against women

and girls') and 2008, reveal a mainstreaming of the subject of violence against women in the home in governmental policies. Violence in the home entered the policy arena as an issue intricately related to discrimination of women. The Dutch government was at the forefront in Europe in the 1980s when commissioning national in-depth surveys to investigate two of the most prevalent forms of violence in the home: wife abuse and sexual abuse of girls. The results of the studies indicated that the scope of the problem was widespread and severe, and therefore clearly merited active policy concern by the state. Until the turn of the century, Dutch policy and regulations developed mainly in the domain of social work and public health, focusing on mainstreaming intervention and treatment programs for victims and on creating shelter facilities. Although some legislative changes took place in the 1990s (on sexual violence/rape and stalking), a coherent intervention policy from the criminal justice system was lacking (with regard to domestic violence), or ambiguous at best (with regard to sexual violence). Around the turn of the century a shift emerged in governmental policy development. Since 2002, when the first governmental policy paper '*Private violence, public concern*' (*Privé geweld, publieke zaak*), set off a shift towards a more concerted national intervention policy in the field, a growing focus on the role of the police and the criminal justice system in general gradually evolved. In 2008, violence in the home is within the scope of two mainstream policy domains: public health and safety. Against this backdrop of mainstreaming, four distinct discursive trends in policy developments and public discourse will be presented: gender-neutralization, ethnicization, professionalization and juridification, notably criminalization.

Gender-neutralization

Both in terminology and in underlying analyses, Dutch policy has oscillated over the past decades in addressing violence in the home as a gender-based and a gender-neutral problem. Rhetorically we have moved over the past thirty years from wife abuse to the generic and gender-neutral term domestic violence. Currently, domestic violence is commonly used in policy and public discourse as a container concept, encompassing all possible physical and sexual violence that can take place in the home (intimate partner violence, child abuse, elder

abuse). With regard to the underlying analysis of causes of 'domestic violence', a gender-neutralizing approach started to dominate governmental policies after the 2002 policy paper. In its transition to a state concern, domestic violence shifted from a problem that is related to gender inequality to primarily a moral problem that, due to its scope and severity, deserves public concern, notably through law. After the UN CEDAW Committee (2007) formally criticized the Netherlands for its gender-neutral analysis of most violence in the home in the face of empirical evidence to the contrary, (constituting a violation of the UN Convention to End all Discrimination of Women), recent Dutch governmental policy papers (2008) re-introduced an acknowledgement of the gender-based nature of most of the violence that takes place in the home.

This oscillation resonates in recurring academic debates, taking place in the margins of the field, on epistemological and methodological differences underlying available empirical evidence. It is argued that, on an empirical level, a distinction based on severity and level of reciprocity, is necessary to properly delineate the domain of intimate partner violence to be targeted by state regulation. It is argued that we need a layered gender concept, going beyond the biological category of men and women, in order to theoretically fully grasp the gender-based nature of violence in the home in its interconnectedness to wider social, political, economic and cultural variables that disproportionately affect women *as a social group*, leading to an increased vulnerability to victimization of gender-based violence. From a socio-legal research perspective, the gender concept provides an important tool to systematically analyze the workings of the legal system as a gendered system.

Ethnicization

Over the past thirty years, we have witnessed a growing diversity in the ethnic and cultural make-up of Dutch society, as in many Northern countries, due to increased migration and globalization. This has also brought about new forms of violence in the home (e.g. forced marriages and honor-related crimes), receiving much attention in policy and intervention practices. On a discursive level, this has evoked a shift towards ethnicization, referring to the tendency to fore-

ground specific social and/or cultural gender-based discriminatory characteristics of violence in ethnic minorities, whereas the impact of gender-based social and cultural variables on violence against Dutch women has been minimized or is even denied. This not only stereotypically constructs violence in the home as a more severe and inherent problem of ethnic minorities, violence in Dutch homes is implicitly constructed as a personal, i.e., a non cultural problem. It is argued that ethnicity, analogous to gender, is a social construct that needs to be essentially questioned, regardless of its particular ethnic and/or cultural context. In order to better grasp the way gender and ethnicity simultaneously impact the nature and dynamics of violence in the home, they need to be researched in their intersecting variables.

Professionalization

The shelter movement, that constituted the basis for the politicization of wife abuse in the 1970s, has evolved over the past three decades into a highly specialized professional domain, that is increasingly confronted with culturally more diverse violence and psychologically and psychiatrically more complex, violence-related problems. Two developments seem particularly relevant when addressing regulatory developments in the field of violence in the home. First, with the growing professionalization and understanding of the psychological complexities involved, there is a growing tendency to decontextualize and individualize the dynamics underlying violence in the home. This fits in with a general tendency to individualize approaches towards social ills in contemporary society. Second, and not completely unrelated it seems, over the past decade, a growing managerial approach has emerged toward intervention and treatment of domestic violence. With the growing influence of the concept of the “risk society”, and the concomitant boom of risk management as a managerial tool, domestic violence has entered mainstream management discourse. Domestic violence is increasingly framed as a risk, and therefore is in need of a risk analysis, at increasingly earlier stages in order for the risk to be controlled and if possible prevented. Research indicates that, with the growing focus on quantitative output measurement as the predominant indicator of success (i.e. of interventions intended

to support and protect victims), that flows from this managerial approach, qualitative and more substantive evaluations of success for victims that give a different perspective tend to become eclipsed. From a victimological research perspective this development merits careful consideration, in order to gain a better understanding of whether and how this aspect of professionalization ultimately serves victims' interests.

Juridification and criminalization

The increase in legal regulation, particularly in criminal law, is one the most profound shifts over the past decades that exemplifies growing state concern more than anything else, both in the Netherlands and internationally. Besides activists calling for more active legal involvement, this development is also related to international legal developments that impose binding obligations on states that have ratified core instruments like the *UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against women* (CEDAW), the *General Recommendation No. 19* of the CEDAW Commission and the *Optional Protocol* to CEDAW. More recently (2002), the Ministers of Justice of the Council of Europe have also called for coherent and active legal intervention by its member States towards violence against women. In the Netherlands, relevant legal changes have been implemented in civil law through civil protection and banning orders (1980s). Within criminal law, profound changes took place in the field of sexual violence in 1991 (widening the definition to any form of forced penetration of the body, regardless of the sex of the victim or the legal status of the relationship, repealing the marital rape exemption), and stalking (2000), and regarding abuse of intimate partner, parent or child, maximum sentences were raised (2003). Within administrative law, the innovative law on the temporary barring order is to go into effect in January 2009, allowing the local administrative authority (Mayor) to evict a perpetrator from the home for ten days as a preventive measure, before a criminal offense has taken place. The focus on criminalization and on a more punitive approach to domestic violence is intensifying in the Netherlands. What started in 2002 as a policy to improve police involvement to be more effective towards victims gravitated in 2008 towards a more punitive orienta-

tion focusing on the perpetrator. As of September 2008, a radical shift towards a pro-arrest and pro-prosecution policy has been launched as the official policy of the criminal justice system in cases of domestic violence. The sanctioning and treatment of the perpetrator of domestic violence have become the primary focus of criminal justice intervention, and policy goals to that end have been specified (more arrests, more convictions, decreased recidivism).

Intended and unintended consequences: Law in practice

Dutch and international research has shown that criminalization of domestic violence regularly produces unintended negative consequences for victims. This is borne out by two developments that can be observed in the Netherlands and internationally. Contrary to expectations, the number of rape convictions has steadily decreased over the past decade, precisely after the new rape legislation had gone into effect. In the field of domestic violence, the pro-arrest and pro-prosecution policies turn out to be not only ineffective in reducing recidivism, but they subject victims to state policies that can go against the victims' wishes and the victims' interests (safety and empowerment). Research has shown that implementing a pro-arrest policy boils down to proceeding too far on the basis of too little evidence. A repressive approach to domestic violence can have an unintended yet undermining impact on victims. A recurring theme in domestic violence victims' experiences with police interventions is a sense of disempowerment due to the predominance of a legalistic focus in police interventions, which ignores the complexity of their situation.

The question then is how to understand the persistent tendency towards invoking more punitive legal regulations and policies, in the absence of empirical evidence on its effectiveness for both victims (increased safety) and perpetrators (reduced recidivism).

Violence in the home as a discourse: Theoretical considerations on disciplinary regimes and the powers of law

Researching unintended consequences of the (criminal) law in action illustrates more than anecdotal failures due to lack of experience or expertise of police and prosecutors. It can also illuminate the structural dynamics of the legal system as a uniquely powerful system that

can display gendered characteristics, particularly when operating in an area like intimate partner violence that inevitably touches upon gender dynamics. Looking back over the past three decades, violence in the home, and intimate partner violence in particular, has become an object of public regulation and has become part of a social engineering agenda. The aim is unequivocally to make citizens 'behave' themselves: zero tolerance for violence in the home. Here, the theoretical work of Michel Foucault may provide useful analytical tools. Especially his work on the disciplinary society, and the development towards governance and governmentality as guiding principles in the way the state has come to operate in modern society, offer a coherent perspective on the underlying dynamics in the developments sketched before. Intimate partner violence against women, initially launched as an activist concern, has developed into a mainstream discourse that is the subject of an increasing and wide ranging series of (self-) disciplinary strategies. They are however not necessarily congruent in their effect. From this perspective, unintended consequences are part and parcel of the outcome of a web of dispersed intervention and disciplining strategies and, as such, an effect to be foreseen. Recent developments theorizing the role of the law as an instrument of governance, and theorizing gendered dynamics within the powers of the law, provide crucial tools that enable us to analyze both the factual and the symbolic power that the law can draw on and that explains its lure. Law in action, notably in multidisciplinary interventions, easily positions itself as a superior regulatory instrument and perspective, even when faced with limited or counterproductive effects. This underlines the symbolic power of the law. The lure of the law seems at times to be a Siren's song. Its unintended and damaging consequences deserve further consideration.

Noten

- ¹ Ik dank Marrie Bekker en Cris van der Hoek voor hun commentaar op eedere delen van deze rede, Wil Portegijs voor haar hulp in het traceren van SCP-onderzoeksgegevens over attitudes ten aanzien van geweld in relaties en *last but not least* dank ik Leon Römkens voor zijn zorgvuldige redactie. Marianne Scholing en Brigitte van Pelt (INTERVICT) dank ik in het bijzonder voor hun hulp bij het afronden van bibliografie en manuscript en Ineke Sijtsma voor haar redactie van de summary.
- ² Ter vergelijking: rassendiscriminatie staat op de 21ste en vrouwendiscriminatie op de 27ste plaats op de nationale schaamteladder.
- ³ Opvattingen over onaanvaardbaarheid van geweld tegen vrouwen in relaties en over wie verantwoordelijkheid of schuld daarvoor draagt zijn uiteraard twee verschillende zaken. Dan blijkt een 'blaming the victim'-attitude niet uitzonderlijk, en sterker onder mannen dan onder vrouwen. In Nederlands opinieonderzoek zegt een op zes mannen en een op de tien vrouwen (respectievelijk 17% en 11%) in 2006 dat bij "*mishandeling van de vrouw*" beide partners schuld hebben (Portegijs et al., 2006). Opmerkelijk is dat bij verkrachting die 'blaming the victim'-attitude veel sterker is. In opinieonderzoek van *Amnesty International* zegt 26% van alle ondervraagden dat de vrouw die sexy is gekleed, deels of geheel verantwoordelijk is voor haar verkrachting. Als bekend is dat het slachtoffer meerdere partners heeft gehad in het verleden, zegt nog eens 30% dat het slachtoffer dan zelf verantwoordelijk is (zie: Walklate, 2008, 46).
- ⁴ In alle gevallen schatten vrouwen de prevalentie van geweld tegen vrouwen in relaties hoger in (ruim 82% vrouwen tegenover 70% mannen denkt dat het veel voorkomt). Ook kennen vrouwen vaker zelf een slachtoffer of pleger dan mannen. Het lijkt erop dat onder mannen geweld in relaties een beter bewaard geheim is dan onder vrouwen (Eurobarometer 51.0, 1999).
- ⁵ Hiermee wil ik niet suggereren dat met één min of meer rechte lijn de geschiedenis kan worden geschreven. Elke historische ontwikkeling is complexer en getekend door meer ambiguïteit en contingentie dan vaak in retrospectief wordt gesuggereerd. Zo reikt de geschiedenis van protest tegen geweld langer terug en gingen er bijvoorbeeld aan het eind van de 19de eeuw, vooral in kringen van de eerste vrouwenkiesrecht-beweging, al kritische stemmen op die geweld tegen vrouwen en kinderen aan de kaak stelden. Historisch onderzoek is van groot belang om deze ontwikkelingen verder in kaart te brengen (zie: Pleck, 1997). Zo is het de vraag hoe binnen het in Nederland opkomende maatschappelijk werk en welzijnszorg in de 20ste eeuw het probleem van geweld in gezinnen, waar men onvermijdelijk op moet zijn gestuit, aan de orde kwam. Zie voor een voorbeeld van vergelijkbaar historisch onderzoek in de Verenigde Staten: Gordon, (2002).

- ⁶ Zie in dit verband ook Boutellier (1993).
- ⁷ Het begrip vertoog vat ik in navolging van Fairclough (1992) op als een min of meer samenhangend geheel van teksten en daarop gebaseerde discursieve en sociale praktijken. Ik schets in vogelvlucht enkele ontwikkelingen die zich in dat vertoog de afgelopen dertig jaar hebben voorgedaan en put daarbij uit het maatschappelijke, beleidsmatige en wetenschappelijk debat als vertoogdomeinen die zich overigens nooit helemaal los van elkaar ontwikkelen. Het begrip genealogie hanteer ik om te onderstrepen dat het mij hier niet gaat om een eenduidige reconstructie van een min of meer lineair historisch proces, maar om een schets van verschuivingen die zelf de uitkomst zijn van bedoelde en onbedoelde processen die op hun beurt deels het product van toeval zijn (Foucault, 1980).
- ⁸ Wat betreft kindermishandeling groeit ook het inzicht in de verwevenheid in impact van partnergeweld en de gevolgen die het waarnemen daarvan door kinderen kan hebben. Het zien van geweld is ook een vorm van victimisering van het kind die sporen nalaat (Dijkstra, 2000). Oudermishandeling staat als onderzoeksterrein relatief nog in de kinderschoenen en zal de komende tijd zeker meer aandacht krijgen met het oog op de toenemende vergrijzing en toename van ouderen die afhankelijk zijn van zorg, vaak mantelzorg van kinderen of verwanten. In de Justitiële beleidsnota "De volgende fase" (2008) wordt 'kindermishandeling' weliswaar in een adem met 'huiselijk geweld' genoemd als vorm van geweld in huiselijke kring 'maar als apart beleidsterrein aangeduid. Beleidsmatig gezien is ook het Ministerie van Jeugd en gezin de primaire beleidsverantwoordelijke voor de aanpak kindermishandeling, terwijl huiselijk geweld onder het Ministerie van Justitie ressorteert, en wat betreft de opvang en gezondheidsvraagstukken bij VWS (zie Beschermd en weerbaar, 2007).
- ⁹ In het Angelsaksische taalgebied is de term *inter-partner violence* (of het acroniem IPV) gangbaar.
- ¹⁰ Dat was niet enkel een kwestie van een dubbele moraal die aan de kaak werd gesteld, waarin slachtoffers van geweld binnenshuis het nakijken hadden omdat het werd genegeerd of gebagatelliseerd terwijl de overwegende mannelijke slachtoffers van geweld buitenhuis wel op een ferme aanpak door de politie konden rekenen. Die dubbele moraal was ook een vorm van ongelijke behandeling van vrouwen en mannen en dus in strijd met de wet.
- ¹¹ De Amerikaanse strafrechtgeleerde Sanford Kaddish wijst in zijn bespreking van strafrechtshervormingen op de verrekende invloed van de vrouwenbeweging op hervormingen in de zedelijkheidswetgeving. Hij noemt in dat verband het feminisme "*a social development to be remembered*." (Kaddish, 1999, 981).
- ¹² Zie Römkens, 2000 en Naezer & Römkens, 2008 voor een uitgebreide analyse van ontwikkelingen in beleid in de periode tot 2000. Zie ook: Roggeband (2002).

- ¹³ Belangrijke slachtoffer-zelfhulporganisaties uit de jaren zeventig en tachtig die van grote invloed zijn geweest op het publieke debat over geweld tegen vrouwen zijn Vrouwen Tegen Verkrachting en Vrouwen tegen Seksuele Kindermishandeling binnen het Gezin. Mishandelde vrouwen hebben zichzelf in die tijd nooit als slachtofferorganisatie georganiseerd. Uit het maatschappelijk werk afkomstige hulpverleners en vrijwilligers stonden aan de wieg van de Blijf-van-mijn-lijfhuizen die zich als slachtofferbelangenorganisatie vervolgens in het maatschappelijke en politieke debat mengde (zie: Römkens, 1994). Pas in de loop van 2007 is in Nederland Stichting Zijweg als een eerste zelfhulp/slachtofferorganisatie van mishandelde vrouwen opgestart. Zij presenteert zich als belangengroep via het internet en stelt zich actief op in het publieke debat over 'partnergeweld' tegen vrouwen: (www.stichtingzijweg.nl).
- ¹⁴ De Nota is tot stand gebracht onder verantwoordelijkheid van staatsecretaris van Emancipatiezaken, Hedy d'Ancona. In het begin van de ontwikkeling richting overheidsregulering is de beleidsvoorbereidende conferentie over 'sexueel geweld tegen vrouwen en meisjes' in 1982 in Kijkduin cruciaal geweest in het aandragen van theoretische grondslagen voor het ontwikkelen van beleid vanuit emancipatieperspectief (Acker en Rawie, 1982).
- ¹⁵ Deze studies zijn weliswaar in opdracht van de overheid uitgevoerd, maar dat was mede het resultaat van langdurig aandringen en lobbyen voor onderzoek door slachtofferorganisaties zelf (zoals de Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling in het Gezin) of vertegenwoordigers van slachtoffers, zoals de Blijf-van-m'n-Lijforganisaties.
- ¹⁶ Over omvang van geweld in homoseksuele relaties beschikken we nog niet over betrouwbare omvanggegevens (zie Renzetti, 1996, Tjaden et al., 1999).
- ¹⁷ Zie Wittebrood en Veldheer (2005) voor een poging om met betrekking tot partnergeweld de verschillende onderzoeken in Nederland met elkaar te vergelijken. In genoemde onderzoeken werd zowel in conceptualisering, operationalisering als in analyse een verbreding van geweld gekozen door de noemer huiselijk geweld te hanteren.
- ¹⁸ Werd medio jaren tachtig nog in de Richtlijn De Beaufort gepleit voor deskundigheidsbevordering bij politie en justitie in de bejegening van verkrachtingsslachtoffers, medio jaren negentig werden de specifieke zedenafdelingen bij politie uit efficiëntieoverwegingen weer opgeheven: elke diender moest een generalist kunnen zijn. Geweld in de privésfeer tegen vrouwen had in de context van grote organisatorische veranderingen binnen politie en justitie, geen eigen plaats op de beleidsagenda. Wel verscheen in 1999 een nieuwe Aanwijzing van het College van Procureurs Generaal over bejegening van slachtoffers van seksueel misbruik (Zie voor een overzicht: Zedenalmanak, 2003; ook: Römkens, 2000).
- ¹⁹ Kanttekening daarbij is dat het thema binnen het Veiligheidsbeleid als geheel een rela-

- tief marginale plaats inneemt; het accent in beleid ligt op criminaliteit in het publiek en semi-publieke domein, vooral van 'veelplegers' en recentelijk ook op cybercrime. Zie: Römkens, 2006a.
- ²⁰ Zie de website huiselijkgeweld.nl
- ²¹ Zie in het bijzonder de Nota 'Beschermd en weerbaar' van het Ministerie van VWS uit 2007 en de Nota van het Ministerie van Justitie 'Naar een volgende fase' uit 2008. Het Ministerie van Jeugd en Gezin is de spil waar het de aanpak van kindermishandeling betreft.
- ²² Voor een uitgebreidere analyse van sekseneutralisering in overheidsbeleid op de terreinen mensenhandel en huiselijk geweld, zie: Römkens, 2006.
- ²³ Waarschijnlijk is de Engelse term domestic violence de inspiratie voor de term geweest. Domestic violence in het Angelsaksische taalgebruik staat echter in de praktijk voor mishandeling van vrouwen. Zie voor kritische analyse van sekseneutralisering in Engelse terminologie: Hearn & McKie, 2008.
- ²⁴ Overigens is deze verschuiving ook binnen het overheidsbeleid niet onomstreden geweest. Het perspectief uit 2008 staat bijvoorbeeld in sterk contrast met de visie op geweld tegen vrouwen die nog in 2002 door de Directie Emancipatiebeleid van SZW naar buiten werd gebracht waarin juist een contextuele machtsanalyse werd bepleit (Ministerie van Sociale Zaken, 2002).
- ²⁵ Zie het CEDAW Rapport over het Nederlands beleid met betrekking tot 'huiselijk geweld' in het licht van het VN Vrouwenverdrag (2007a), "19. *While acknowledging plans to adopt protection orders, the Committee is concerned about the persistence of violence against women, including domestic violence, and that there is insufficient data on all forms of violence against women, in particular against immigrant, refugee and minority women. The Committee is also concerned that the policy on violence against women is couched in gender neutral language, which undermines the notion that such violence is a form of discrimination against women. (mijn accentueren, rr) The Committee is further concerned that no free legal aid is provided to victims of domestic violence, under certain circumstances only.*"
- ²⁶ Omdat ik mij eerder uitgebreid in dat debat heb gemengd, en de posities niet wezenlijk zijn veranderd verwijs ik daar korthedshalve naar (Dobash et al., 1992; Römkens, 1997). Er is geen aanleiding om van een paradigma-omslag te spreken, zoals onlangs werd gesuggereerd (Winkel, 2007). Dat veronderstelt dat een bepaalde visie terrein wint ten koste van de andere. Er is veeleer sprake van een intensivering van een relatief oud debat dat zich in de marge van het onderzoeksterrein afspeelt. Empirisch gezien neemt de hoeveelheid onderzoek naar partnergeweld als sekseneutraal relatieprobleem toe, maar dat geldt ook voor de meer contextueel georiënteerde stromingen die zich zowel

op het terrein van prevalentieonderzoek hebben geprofileerd (zie bijv. Johnson et al., 2008) als een levendige onderzoekstraditie hebben ontwikkeld over effecten van interventies en behandelingen (zie o.a. het tijdschrift *Violence Against Women*). De essentialistische visie die spreekt uit een nu bij tijd en wijle in het debat ge(re-)construeerde oppositie, als zouden essentiële verschillen tussen vrouwen als slachtoffer en mannen als pleger hebben gegolden in 'feministisch' onderzoek, is achterhaald. In eerder onderzoek zijn empirische classificaties ontwikkeld van eenzijdig of wederkerig geweld, gedifferentieerd naar ernst van geweld van zowel vrouwen als mannen (zie Römkens, 1989b; 1992, 104-140; Vgl. ook: Johnson, 2005; 2006; zie ook: Graham-Kevan & Archer, 2008). De theorievorming over de relatie tussen sekse en gender, maar ook tussen gender, ras en klasse en de relatie daarvan tot geweld, heeft zich rijkelijk ontwikkeld in de afgelopen decennia (zie bijvoorbeeld Crenshaw, 1989, 1991; Sokoloff, 2005). Er is dan ook niet langer sprake van één feministische positie. Historisch gezien is dat achterhaald.

²⁷ Gelet op de paradigmatische tegenstelling blijken onderzoeksresultaten moeilijk vergelijkbaar. Onderzoeksgegevens over vrouwen die binnen relaties meer dan mannen slachtoffer worden en van veel ernstiger geweld, staan tegenover data die aangeven dat vrouwen en mannen over en weer vergelijkbaar fysiek geweld gebruiken. Overigens neemt binnen de laatste stroming recentelijk ook intern de discussie toe binnen over validiteit van uitkomsten. Het meest gebruikte meetinstrument voor geweld in relaties – de CTS-2 -schaal – laat namelijk slechts een lage tot matige overeenstemming zien bij metingen van geweld van beide partners die het trekken van definitieve conclusies bemoeilijken over wederkerigheid. Vooral de tendens tot onderrapportering van eigen geweldgebruik blijkt systematisch groter onder mannen dan onder vrouwen. Juist van het ernstiger geweld, dat meer door vrouwen als slachtoffer wordt gerapporteerd dan door mannen, wordt door de pleger de ernst vaker betwist. (Archer, 1999; Simpson & Christensen, 2005). In tegenstelling tot wat de onderzoekers verwachtten, blijkt dat naarmate het partnergeweld ernstiger is en objectief aanwijsbaar in zijn gevolgen, de mate van overeenstemming in de rapportering over het voorkomen ervan afneemt. Het is overwegend in het middengebied van minder ernstig en non-seksuele geweld dat er van een redelijke overeenstemming is tussen vrouwen en mannen over elkaars gedrag.

²⁸ Dit onderscheid sluit aan op de eerder ontwikkelde empirische categorisering naar ernst en naar eenzijdig en wederkerig geweld tussen partners (Römkens, 1992, 104-140; Römkens, 1997).

²⁹ In Nederland is ruim vier op de vijf meldingen van huiselijk geweld bij de politie afkomstig van volwassen vrouwen die door de partner of ex-partner zijn mishandeld (Ferwerda, 2005; 2006; 2007). De opvangvoorzieningen in Nederland zijn continu

overbezet met bedreigde en mishandelde vrouwen. Tot op heden is geen vergelijkbaar substantiële hulpvraag van mannelijke slachtoffers traceerbaar in algemene opvangvoorzieningen. Ook is er wat betreft de theorievorming over de relatie tussen sekse en gender, maar ook tussen gender, ras en klasse en de relatie daarvan tot geweld heel wat gebeurd in de afgelopen twee decennia (zie bijvoorbeeld Crenshaw, 1989, 1991; Renzetti, 1999; Sokoloff, 2005). Om te verwijzen naar één feministische positie is een anachronisme, en het reduceert de feministische positie tot een ideologisch construct. Daarmee wordt voorbij gegaan aan wetenschappelijke ontwikkelingen binnen dit perspectief op dit terrein (Zie bijv. Lamb, 1999).

³⁰ Daarmee is de individuele variatie niet verdwenen. In het bijzonder hebben psychoanalytische theoretici deze nexus van maatschappelijke structuren en hoogst individuele patronen en verlangens blootgelegd en getheoretiseerd, juist met betrekking tot gedragsaspecten als dominantie, submissie, seksualiteit en agressie (Benjamin, 1988; Flax, 1990; Butler, 1999). Dat is in dit verband een relevant theoretisch kader om zowel de hardnekkigheid als de veranderlijkheid van gendergebonden geweldpatronen inzichtelijk te maken. Vanuit een wetenschappelijk onderbouwd genderconcept kunnen, toegepast op het onderhavige terrein, verschillen in kwetsbaarheid worden geanalyseerd zonder op voorhand een positie van dader- of slachtofferschap te veronderstellen die op een essentialistische binaire oppositie berust die even weinig verheldert als verklaart.

³¹ Zie VWS nota 'Beschermd en weerbaar', 2007. Zie ook de diverse projecten op dit terrein die door deels door de overheid gefinancierde kennisinstituten als Movisie (voorheen Transact) zijn uitgevoerd.

³² Eergerelateerd geweld lijkt zelfs toe te nemen in een deel van de moslimgemeenschap met de toename van zogeheten importechtgenoten (Torre & Van der Schaap, 2005).

³³ De notie van scheidingsgeweld, hoe voor de hand liggend ook (juist dan lopen emoties tussen partners vaak hoog op), berooft de toehoorder van de idee (die bepaald niet *evidence based* is), dat weggaan van een gewelddadige partner een einde aan het geweld maakt. Een oplossing die wij allemaal zouden verkiezen als het ons overkomen (waarmee de spreker zich retorisch gezien moeiteloos aan de zijde schaaft van degenen die het niet is overkomen, maar dit terzijde). De notie dat weggaan vrouwen behoedt voor verder geweld, legt ook de weg open om het slachtoffer te beschuldigen als ze dat niet doet.

³⁴ Het is een redenering die naadloos aansluit bij een vertoog waarin in generaliserende termen over 'de' Islam als oorzaak van sociale problemen en integratieproblemen in het bijzonder wordt gesproken.

³⁵ Vgl. Bovenkerk (2003, 58): "De immigranten van de multiculturele samenleving maken

tot op zekere hoogte ook zelf hun eigen cultuur en de bronnen waaruit zij putten zijn divers. 'Cultuur' biedt daarom onvoldoende verklaring voor een criminaliteitsprobleem. Het is de cultuur die verklaring behoeft."

³⁶ Die bouwt voort op de centrale plaats die de opvang van meet af aan had als basis voor het agenderen van geweld tegen vrouwen. De groeiende culturele heterogeniteit in cliëntenpopulaties leidt ook tot groeiende diversiteit in hulpvragen (Wolf et al., 2006).

³⁷ Dat de achterliggende psychodynamiek van geweld in relaties zich systematisch onderscheidt van geweldcriminaliteit in het algemeen bleek uit recent Nederlands onderzoek naar risicofactoren voor recidive. In tegenstelling tot plegers van andere vormen van geweldcriminaliteit, vertonen de plegers van huiselijk nauwelijks risicofactoren op andere variabelen dan met betrekking tot de onderdelen 'Relaties met partner', 'gezin en familieleden' en 'denkpatronen, gedrag en vaardigheden' (zie Knaap et al., 2007).

³⁸ In dit verband is de zinsnede illustratief uit de huidige voorlichtingscampagne over 'huiselijk geweld' waarin het slachtoffer zegt *"het klinkt misschien gek, maar ik wil dat we er samen uitkomen"*. In een voorlichtingscampagne uit 1992 die door SIRE (Stichting Ideële Reclame) werd georganiseerd was het motto *"Neem niet hem maar jezelf in bescherming."*

³⁹ Zoals ook blijkt uit de populariteit van het Smartconcept in het formuleren van doelstellingen die Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch en Tijdgebonden dienen te zijn.

⁴⁰ Zie ook het eerder genoemde G4-voorstel voor nieuwe wetgeving.

⁴¹ Zie de nieuwe database die is ontwikkeld in het Informatie Knooppunt Huiselijk geweld.

⁴² Hoewel de WRR zich in haar rapport op maatschappelijke risico's richt, anders dan geweld of criminaliteit (zoals risico op natuurrampen zoals overstroming), zien we de gevolgen van deze denktrant, die pleit voor een steeds vroegere vaststelling van risico's ter beheersing en preventie, in de Verenigde Staten nu al steeds meer en steeds verfijnder toegepast maar uitgerekend op het terrein van de geweldcriminaliteit. Het is in dit verband opmerkelijk dat de WRR van mening is dat op experts en onderzoekers in elk geval de *morele* verantwoordelijkheid rust om risico's publiek te maken. Dat is een vervaagende stap. Hoewel de Raad niet geweldonderzoeker *sop* het oog had, is het, gelet op de ontwikkelingen op de steeds luider klinkende roep van samenleving en bestuurders om recidive te voorkomen, een interessante vraag wat dit pleidooi *mutatis mutandis* zou kunnen betekenen voor onderzoekers op het terrein van geweld- en zedendelinquentie. *"Van wetenschappelijk onderzoekers mag worden verwacht dat zij onzekerheden waarmee een maatschappelijk belang gemoeid kan zijn publiek maken. De raad beveelt aan te onderzoeken of dit wettelijk kan worden vastgelegd als een met het beroep van wetenschappelijk onderzoeker verbonden professionele zorgvuldigheidseis."* (WRR, 2008, 20)

⁴³ Inherent aan managementdenken is een gerichtheid op de eigen instelling. We zien een sterke groei in interne registratie- en documentatiesystemen, die tussen instellingen

vaak onbruikbaar blijken omdat gegevens onvergelykbaar zijn. Zo hebben veel ASHG's in Nederland, als gevolg van de decentralisering, een eigen registratiesysteem ontwikkeld die vaak alleen lokaal bruikbaar is. Tijdens de introductie van het landelijke Informatie Knooppunt Huiselijk geweld bleek tijdens de opstart in 2008 dat lokale organisaties vaak aarzelend zijn een landelijk systeem te volgen als blijkt dat het een andere systematiek vereist dan die van de eigen organisatie.

⁴⁴ Zie bijvoorbeeld de activiteiten van het Kwaliteitsinstituut voor de Gezondheidszorg CBO die sinds enige tijd Richtlijnen voor professionals in de gezondheidszorg ontwikkelt. Momenteel wordt een richtlijn voor risicoscreening bij mishandelde vrouwen die in de opvang terecht komen voorbereid. Een richtlijn is "een landelijk geldende, vakinhoudelijke aanbevelingen voor optimale zorg voor een patiënt. Ze bieden artsen en andere zorgverleners ondersteuning bij de klinische besluitvorming. Tegenwoordig worden de aanbevelingen in de richtlijnen zoveel mogelijk wetenschappelijk onderbouwd (evidence based). Het gaat om tijdsgebonden documenten. (...) Richtlijnen vormen geen wettelijke voorschriften, maar op zoveel mogelijk bewijs gebaseerde inzichten en aanbevelingen." (http://www.cbo.nl/product/richtlijnen/folder20021023121843/default_view, geraadpleegd op 30 oktober 2008)

⁴⁵ Risicotaxatie van recidivegevaar en ontwikkeling van instrumenten daartoe begint zich ook in Nederland te profileren, vooral met betrekking tot risico op herhaald daderchap (zie het gebruik van de RISC – Recidive Inschatting Schaal Criminaliteit) door Reclassering Nederland. Het blijkt echter met dat instrument moeilijk criminogene risicofactoren voor recidive van huiselijk geweld zijn te identificeren, anders dan factoren die nauw met het delictgedrag zelf verband houden en die dus een zeker tautologisch karakter hebben (zoals 'Relaties met partner', 'gezin- en familieleden' en 'denkpatronen, gedrag en vaardigheden') (Knaap et al., 2007). Voor een overzicht van de geschiedenis van risicotaxatieinstrumenten op het gebied van huiselijk geweld, zie Campbell, 2005. Risicotaxatieinstrumenten ter voorspelling van slachtofferschap zijn in ontwikkeling, zie Baldry & Winkel, 2007.

⁴⁶ Risicoprofilering is in het kielzog van een verhardend sociaal klimaat opgekomen waarin criminaliteitscontrole voorop staat, en niet preventie of bescherming van slachtoffers (Harcourt, 2007). Het gevaar is niet denkbeeldig dat bij toepassing in een strafrechtelijke context de pleger het centrale object van regulering en aandacht wordt en dit hoeft niet noodzakelijkerwijs in het belang te zijn van het slachtoffer.

⁴⁷ De belangrijkste zijn de Declaration on the Elimination of Violence against Women (Resolution 48/104), the Beijing Declaration and Platform for Action (UN Report on Fourth World Conference, 1995), de uitkomst van de 23ste speciale zitting van de Algemene Vergadering getiteld "Women 2000: gender equality, development and

peace for the twenty-first century” (Resolutie S-23/2) en de Declaration die is aangenomen bij de 49ste zitting van de Commission on the Status of Women in 2005 (Official records ESC, 2005). Zie ook Resolution 61/143 van de Algemene Vergadering van de VN in december 2006 is aangenomen waarin wordt gepleit voor *‘Intensification of efforts to eliminate all forms of violence against women’*. *Vierenveertig Staten worden daarin onder andere opgeroepen ‘to take action to eliminate all forms of violence against women by means of a more systematic, comprehensive, multi sectoral and sustained approach, adequately supported and facilitated by strong institutional mechanisms and financing, through national action plans, including those supported by international cooperation and, where appropriate, national development plans, including poverty eradication strategies and programme-based and sector-wide approaches.’* (GA Res. 61/143, para. 8).

⁴⁸ De historische erkenning door het voormalig Joegoslavië-tribunaal dat verkrachting in oorlogssituaties een oorlogsmisdaad is, heeft de problematiek van seksueel geweld in conflictgebieden, in het bijzonder tegen vrouwen, voorgoed op de agenda gezet vanuit het perspectief van internationale mensenrechten maar ook vanuit het perspectief van transnationaal strafrecht (De Brouwer, 2005), zoals blijkt uit de aandacht die de problematiek inmiddels krijgt in het International Criminal Court in Den Haag (De Brouwer & Letschert, 2008).

⁴⁹ De CEDAW commissie kan, als zij de klacht in behandeling neemt, een zogeheten View uitvaardigen. Hoewel het internationaal rechtelijk gezien hier om soft law gaat die niet in rechte afdwingbaar is, moet de morele betekenis van dergelijke uitspraken niet worden onderschat in hun effect op juridische ontwikkelingen. Onlangs werd in een Commissie-uitspraak bepaald dat de Oostenrijkse regering in gebreke was gebleven in het bieden van adequate politiebescherming aan een slachtoffer van mishandeling en belaging die was vermoord door haar ex-echtgenoot terwijl ze vlak daarvoor de politie tevergeefs had verzocht om te komen ter bescherming gebeld maar die waren niet gekomen (CEDAW View, 2007).

⁵⁰ Binnen de Europese Unie is men vooralsnog terughoudend in het uitvaardigen van nieuwe regelgeving; wel wordt al enkele jaren via het Daphne-onderzoeksprogramma vanuit de EU onderzoek op dit terrein gestimuleerd.

⁵¹ Art 304, lid 1 WvSr luidt: “De in art. 300-303 bepaalde gevangenisstraffen kunnen met een derde worden verhoogd ten aanzien van schuldige die het misdrijf begaat tegen zijn moeder, zijn vader tot wie hij in familierechtelijke betrekking staat, zijn echtgenoot, zijn levensgezel of zijn kind.” De levensgezel is later toegevoegd.

⁵² Met de opname van een bepaling in het strafrecht wordt *‘de kern van het onrecht’*, namelijk dat met de particuliere leedtoevoeging een publieke norm wordt geschonden, uitgedrukt (vgl. Groenhuijsen, 1998).

⁵³ Vaak wordt de opheffing van de handelingsonbekwaamheid van vrouwen als historische omslag in gelijke behandeling van vrouwen gezien. Het heeft echter nog tot 1970 geduurd voordat in Nederland de huwelijkse macht van de man als rechtsbeginsel werd afgeschaft. Pas in 1984 zijn de laatste juridische residuen daarvan uit het Nederlandse recht verdwenen (Braun, 1992).

⁵⁴ Dat was als symbolische uitdrukking van het seksuele zelfbeschikkingsrecht van vrouwen, binnen of buiten huwelijk of relatie, een mijlpaal. Ook zijn Aanwijzingen uitgebracht over de bejegening van slachtoffers van een zedenmisdrijf (College van Procureurs Generaal, 2005). Ze bevatten gedetailleerde aanwijzingen gericht op verbetering van de bejegening van slachtoffers, en van de opsporing en vervolging van zedendelicten.

⁵⁵ Hoewel de wet belaging in het algemeen tot onderwerp heeft, werd ook al bij de totstandkoming in de Memorie van Toelichting erkend dat verreweg de meeste gevallen van belaging voorkomen in de relationele sfeer, waarbij overwegend vrouwen door de ex-partner die de scheiding niet accepteert worden lastig gevallen, mishandeld en/of met de dood bedreigd. Dit staat in contrast met het populaire beeld van belaging waarin een belaagde beroemdheid door een geobsedeerde fan ernstig wordt lastig gevallen.

⁵⁶ Dit voorstel was al in 1993 aan het College PG gedaan door een werkgroep van deskundigen maar bleef al die tijd in een lade liggen (Werkgroep Vrouwenmishandeling, 1993).

⁵⁷ De instelling in 2003 van een *Landelijk Coördinator voor Huiselijk geweld en de politietaken* is een belangrijke stap geweest om een het onderwerp bij de politiekorpsen prominenter op de agenda te krijgen. Dit leidde tot o.a. tot de invoering van een specifiek registratiesysteem voor huiselijk geweld om te kunnen monitoren of de gestelde beleidsdoelen – toename van aantallen eerste politiemeldingen door slachtoffers en afname van het aantal herhaalde politiemeldingen – worden bereikt (Ferwerda, 2005; 2006; 2007).

⁵⁸ “Ook de strafrechtelijke aanpak van huiselijk geweld wordt aangescherpt (...) Tot op heden worden strafrechtelijke middelen nog beperkt ingezet bij de aanpak van huiselijk geweld. In dit Plan van aanpak krijgt die aanpak (naast andere instrumenten) dan ook meer accent: meer aanhoudingen, meer inzet van reclassering. Hulpverlening blijft echter ook in een strafrechtelijke aanpak cruciaal.” (Plan van Aanpak huiselijk geweld tot 2011”, 2008, 5)

⁵⁹ Bij dat laatste punt wordt in het bijzonder aandacht besteed aan de veiligheid van kinderen die zelf rechtsreeks of indirect slachtoffer zijn van geweld als getuige van geweld. De aanwijzing bevat o.a. gedetailleerde richtlijnen voor de te volgen werkwijze bij melding of aangifte, het volgen van lokale werkafspraken tussen politie, justitie en dader-

hulpverleningsinstellingen en ook voor het correct “oormerken” van incidenten in de registratie omdat dit van belang is voor “het kunnen aantonen van de stelselmatigheid van geweld” (Aanwijzing PG huiselijk geweld, 2008).

⁶⁰ De politie moet een verdachte “terstond aanhouden bij een redelijk vermoeden van schuld en als sprake is van een heterdaadsituatie”. Buiten heterdaad is het beleid dat na toestemming van de OvJ alsnog wordt overgegaan tot aanhouding.

⁶¹ Bij belaging (klachtdelict) is het doel het slachtoffer te bewegen een klacht in te dienen.

⁶² De reclassering krijgt de taak om na in verzekeringstelling van een verdachte in een zo vroeg mogelijk stadium advies aan OM en/of de Rechter Commissaris uit te brengen over behandelbaarheid van de verdachte en de noodzaak tot het opleggen van bijzondere voorwaarden, kortom: over recidiverisico en hoe dat terug te dringen.

⁶³ Het bestuursrechtelijke kader is de handhaving van de openbare orde en de veiligheid waar de burgemeester voor verantwoordelijk is, en de uitvoering is in handen van de politie als gemandateerd door de burgemeester. Zij dienen, aan de hand van een daartoe ontworpen risicotaxatieinstrument te bepalen of er sprake is van een dusdanig risico op herhaling van geweld dat het de uithuisplaatsing rechtvaardigt. In de praktijk bereidt de politie het besluit tot de uithuisplaatsing voor en legt dat voor aan de burgemeester (zie Römken & Lünemann, 2008).

⁶⁴ Dit argument is overigens eerder ook aangevoerd in de discussie over nut of noodzaak van strafbaarstelling van belaging. Ook daar ging het immers om een delict dat in zijn constituerende onderdelen al strafbaar gesteld was.

⁶⁵ Een meta-analyse van 75 studies uit de afgelopen twintig jaar wijst uit dat, ondanks wetwijzigingen vergelijkbaar met de Nederlandse, en verbeterde bejegening van slachtoffers, er geen sprake is van een verbetering in vervolgingsaantallen. In een aantal landen is de situatie zelfs verslechterd, zoals ook de cijfers in Nederland lijken aan te geven (Daly & Bouhours, 2008). Van alle slachtoffers van wie een aangifte wordt opgenomen, gaat 30% door naar het OM en daarvan resulteert uiteindelijk slechts een derde (10% van het oorspronkelijke aantal aangiftes) in een veroordeling (Kelly et al., 2005).

⁶⁶ Ook de civiele rechtsmiddelen als straat- en huisverbod, hoewel minder repressief van aard en in essentie gebaseerd op de wensen van het slachtoffer die de procedure immers in gang zet, blijken in hun effectiviteit op zijn best wisselvallig (Shannon et al., 2007; zie ook: Goldfarb, 2008).

⁶⁷ Op het totaal aantal slachtoffers dat in Nederland een beroep doet op Bureau Slachtofferhulp blijkt de laatste jaren het aandeel slachtoffers van geweld in huiselijke kring gestaag toe te nemen. (Balogh et al. 2008)

⁶⁸ Overigens blijkt dat ook in het internationale strafrecht waar slachtoffers toch een secundaire plaats innemen ten opzichte van het primaire doel: plegers van oorlogsgeweld veroordeeld te krijgen (Brouwer & Letschert, in druk).

⁶⁹ De geringe effectiviteit van behandelprogramma's wordt in verband gebracht met de attributiestijl die de meerderheid van mannelijke plegers van geweld tegen de partner vertoont, waarin ontkenning van verantwoordelijkheid voor het gepleegde geweld de boventoon voert (Walach & Sela, 2008).

⁷⁰ Presentaties van voorlopige data over Nederlandse behandelingen van plegers van 'huiselijk' geweld laten echter een somber beeld zien voor wat betreft het stoppen van geweld. Jules Mulder, Presentatie Hoge School InHolland, 23 juni 2008.

⁷¹ Zie Römken & Lünemann (2008) voor een uitgebreidere discussie.

⁷² De politiekorpsen van Rotterdam-Rijnmond en Haaglanden zijn goede voorbeelden van een aanpak waarin een integrale multidisciplinaire aanpak van belaging (in Rotterdam via het AWARE-programma) of partnergeweld in den brede (Haaglanden) is ontwikkeld, waarin op verschillende manieren ernaar wordt gestreefd tot vroegtijdige samenwerking en overleg te komen tussen politie en hulpverlening. Het Openbaar Ministerie ontbreekt voorts nog als partner in deze keten en wordt door de overige partners node gemist. Zie Balogh et al., 2008. In divers plaatsen, o.a. Groningen, Rotterdam en Tilburg, is dagelijks casusoverleg gestart over bij de politie binnengekomen meldingen huiselijk geweld waar vertegenwoordigers van diverse hulpverleningsinstellingen aan deelnemen. Met de komst van de ASHC's in Nederland, en kennisinstuten als Movisie, is de verwachting dat ontwikkeling van samenwerkingsprogramma's waarin interventies op elkaar worden afgestemd in het verschiet ligt. Een veelbelovende variant is de *Multi Agency Risk Assessment Conferences* (MARAC) waarin succes wordt geboekt om het slachtoffer centraal te stellen in interventies waarin op basis van een eenvoudige checklist van risicofactoren cases worden geselecteerd die in aanmerking komen voor een intensieve gezamenlijke aanpak waarvoor politie, justitie en uiteenlopende hulpverleningsinstellingen vroegtijdig bijeenkomen (Robinson, 2006).

⁷³ Het opent de deur voor wat collega Groenhuijsen eerder aanduidde met 'interventie-strafrecht' dat vooral bedoeld is als expressie van onbehagen (Groenhuijsen, 1998).

⁷⁴ Daarvoor is meer inhoudelijke deskundigheid en kennis nodig bij politie en justitiefunctionarissen om die afweging te kunnen maken wanneer het strafrecht wel en niet past. Daarnaast en tegelijkertijd is training cruciaal die inzichtelijk maakt dat het strafrechtapparaat in de praktijk en zeker bij beladen onderwerpen als geweld in de privésfeer, minder neutraal en objectief werkt dan de organisatiecultuur wil doen geloven (Mahoney, 1996). Het valt te overwegen om, in navolging van ontwikkelingen in

Engeland en de Verenigde Staten, te experimenteren met speciale eenheden 'huiselijk geweld' bij de politie die als experts een voorhoedefunctie vervullen.

- ⁷⁵ Het web van interventies dat op het terrein van huiselijk geweld is ontwikkeld verradt overigens een opmerkelijk samengaan van veiligheid en maakbaarheid als onderliggende doelen, terwijl in het algemeen, maar zeker in de criminaliteitsbeheersing juist de veiligheid als primair doel de maakbaarheid naar de zijlijn heeft gedrongen. Op dit terrein geldt zeker niet dat de overheid aan gezag heeft ingeboet en daarom geen vormgeversrol meer op zich neemt (vgl. Van Oenen, 2007). Toch blijkt ook dat de veiligheid en dus het politie- en justitiekader vaak op de voorgrond treedt als professionals in ketenverband samenwerken.

Literatuur

- Acker, J., Rawie, M. (red.) (1982). *Seksueel geweld tegen vrouwen en meisjes*. 's Gravenhage: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
- Archer, J. (1999). Assessment of the reliability of the conflict tactics scales: A meta-analytic review. *Journal of Interpersonal Violence*, 14(12), 1263-1289.
- Baldry, A. C. & Winkel, F. W. (Red.) (2007). *Intimate partner violence prevention and intervention: The risk assessment and management approach*. Hauppauge, NY (USA): Nova Science Publishers.
- Balogh, L., Haaf, J. van & Römkens, R. (2008). *Tot hier en niet verder. De effectiviteit van AWARE in vergelijking met de 112+ aanpak van belaging*. Tilburg: Universiteit van Tilburg, IVA Beleidsonderzoek en Advies.
- Benjamin, J. (1988). *The bonds of love: Psychoanalysis, feminism, and the problem of domination*. New York: Pantheon Books.
- Boer, M. (2005). *Juridische aspecten van huiselijk geweld, informatie voor slachtoffers en hun adviseurs*. Utrecht: TransAct.
- Boerefijn, I, M van der Liet-Senders en T Loenen (Red.). *Het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen. Een verdiepend onderzoek naar het Nederlandse beleid in het licht van de verplichtingen die voortvloeien uit het Vrouwenverdrag*. 's Gravenhage: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, juli 2000
- Boutellier, H. (1993). *Solidariteit en slachtofferschap. De morele betekenis van criminaliteit in een postmoderne Cultuur*. Nijmegen: SUN.
- Bovenkerk, F. (2003), Over de oorzaken van allochtone misdaad. In: Bovenkerk, F. , Komen, M., Yesilgoz, Y Red), (2003), *Multiculturaliteit in de strafrechtspleging*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 29-58.
- Braun, M. (1992). *De prijs van de liefde: De eerste feministische golf, het huwelijksrecht en de vaderlandse geschiedenis*. Amsteram: Het Spinhuis.
- Brienen, M., E. Hoegen (2000). *Victims of crime in 22 European criminal justice systems*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Brouwer, A.L.M. de & Letschert, R.(2008, in druk). *Rechtspraak: Slachtoffers en het Internationaal Strafhof. Delikt en Delinkwent*.
- Brouwer, A.L.M. de (2005). *Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence. The ICC and the Practice of the ICTY and the ICTR*. School of Human Rights Research series, vol. 20.
- Brown, W. (1995), *States of injury*. Princeton New Jersey: Princeton University Press.

- Browne, A. (1987), *When Battered Women Kill*. New York: Free Press
- Brownmiller, S. (1975), *Against our will: Men, women and rape*. New York: Simon and Schuster.
- Bumiller, K. (2008) *In an abusive state. How neo-liberalism appropriated the feminist movement against sexual violence*. Durham/London: Duke University Press
- Butler, J. (1999), *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Campbell, J. C. (2005). Assessing dangerousness in domestic violence cases: History, challenges and opportunities. *Criminology & Public Policy*, 4(4), 653-672.
- CEDAW (2007a) (Committee on the Elimination of Discrimination Against Women). *Concluding comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Netherlands*. CEDAW/C/NLD/CO/4. 15 January-2 February 2007.
- CEDAW (2007b) (Committee on the Elimination of Discrimination Against Women). Views, Communication No. 6/2005 CEDAW/C/39/D/6/2005 (1 october 2007).
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2008), Statline, [http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=70871NED&D1=0&D2=3&D3=\(1-11\)-I&VW=T](http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=70871NED&D1=0&D2=3&D3=(1-11)-I&VW=T) (geconsulteerd op 19 November 2008)
- Coker, D. (2004). Race, poverty, and the crime-centered response to domestic violence: A comment on Linda Mills's insult to injury: Rethinking our responses to intimate abuse. *Violence Against Women*, 10(11), 1331-1353.
- College van Procureurs Generaal (2005), Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik (2005A001). *Staatscourant*, 2005, 17.
- College van Procureurs Generaal (2008), Aanwijzing huiselijk geweld. (2008A011) *Staatscourant*, 2008, 141.
- Committee on the Elimination of Discrimination against Women (2007). *Views Communication* No. 6/2005. CEDAW/C/39/D/6/2005*.
- Crenshaw, K. (1989), Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics. *Chicago Legal Forum* 1989:139-67
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review* 43:1241-99
- Daly, K. B. Bouhours (2008), *Rape and Attrition in the Legal Process: A Comparative Analysis of Five Countries* (under review).
- Dijk, J. van, Steinmetz, C. De WODC-slachtofferenquêtes 1974-1979. 's Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1979.
- Dijk, J.J.M. van (2007). *The mark of Abel. Reflections on the social labelling of victims of crime*. Lecture on the occasion of the official acceptance of the Pieter van Vollenhoven Chair in Victimology, Human Security and Safety at Tilburg University on November 24, 2006.
- Dijk van, T., Oppenhuis, E. (2002). *Huiselijk geweld onder Surinamers, Antillianen, Arubanen, Marokkanen en Turken in Nederland*. Hilversum: Intomart.
- Dijkstra, S. (2000). *Met vallen en opstaan*. Rotterdam: Eburon.
- Dobash, R. P., Dobash, R. E., Wilson, M. & Daly, M. (1992). The myth of sexual symmetry in marital violence. *Social Problems*, 39, 71-91.
- Draijer N., *Seksueel misbruik van meisjes door verwanten. Een landelijk onderzoek naar de omvang, de aard, de gezinsachtergronden, de emotionele betekenis en de psychische en psychosomatische gevolgen*. 's Gravenhage: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 1988.
- Elias, N. (1939). *The civilizing process*, 2 vols. New York, NY (USA): Pantheon.
- Elias, R. (1986). *The politics of victimization: Victims, victimology, and human rights*. New York, NY (USA): Oxford University Press.
- Ellison, L. (2002). Prosecuting Domestic Violence without Victim Participation. *Modern law review*, 65: 854-858.
- Ent, D. van der & Evers, T. Komduur, K. (1996), *Violence against women. The police's responsibility..* Utrecht: Politie Utrecht.
- Ertürk, Y. (2007). *Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences. Mission to Netherlands*. UN General Assembly/Human Rights Council, A/HRC/4/34/Add.4. 7 February 2007.
- Ertürk, Y. (2008). *Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural, including the right to development*. Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences. UN General Assembly/Human Rights Council. A/HRC/7/6. 29 January 2008.
- European Commission (1999). *Eurobarometer 51.0: Europeans and their views on domestic violence against women*. Brussels, Belgium: European Commission Directorate - General X.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Oxford: Polity Press.
- Fan, M. De Ming (2007). Disciplining criminal justice: the peril amid the

- promise of numbers. *Yale Law and Policy Review*. 26, 1-67
- Fattah, E. A. (1979). Some recent theoretical developments in victimology. *Victimology*, 4(2), 198-213.
- Ferraro, K. J. (1996). The dance of dependency: A genealogy of domestic violence discourse. *Hypatia*, 77-91.
- Ferwerda, H. B. (2005). *Huiselijk geweld: De voordeur op een kier. Omvang, aard en achtergronden in 2004 op basis van landelijke politiecijfers*. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke.
- Ferwerda, H. B. (2006). *Huiselijk geweld: Binnen zonder kloppen. Omvang, aard en achtergronden in 2005 op basis van landelijke politiecijfers*. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke.
- Ferwerda, H. B. (2007). *Huiselijk geweld: Met de voordeur in huis. Omvang, aard en achtergronden in 2006 op basis van landelijke politiecijfers*. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke.
- Fineman, M. A. & Mykitiuk, R. (1994). *The public nature of private violence: The discovery of domestic abuse*. New York, NY (USA): Routledge.
- Flax, (1990), *Thinking fragments Psychoanalysis, feminism & postmodernism in the contemporary west*. Berkeley: University of California Press.
- Foucault, Michel (1977). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* [1975] London: Allen Lane and New York: Pantheon.
- Foucault, Michel (1978). *The history of Sexuality vol. 1: An introduction* [1976] (trans. Robert Hurley) New York: Random House.
- Foucault, Michel (1980). 'Two lectures' in *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977* (ed. Colin Gordon) Brighton: Harvester Press, p. 78-108.
- G4 (2008). *Een wet tegen huiselijk geweld: Naar een sluitende aanpak*. Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht.
- Garland, D. (2001). *The culture of control. Crime and social order in contemporary society*. Chicago, IL (USA): University of Chicago Press, Oxford, England (UK): Oxford University Press.
- Goldfarb, S. F. (2008). *Reconceiving civil protection orders for domestic violence: Can law help end the abuse without ending the relationship?* Cardozo Law Review.29, 4, 1487-1551.
- Goldner, V., Penn, P., Sheinberg, M., Walker, G. (1990). *Love and Violence: Gender Paradoxes in Volatile Attachments*. Family Process 29(4): 343-64
- Goldschmidt, J (1993). *We need different stories. Een ander verhaal in het recht*. Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink, 3-30
- Goodman, L., Epstein, D., (2005), Refocusing on women. A new direction for policy and research on intimate partner violence. *Journal of Interpersonal Violence*. 20, 4, 479-587
- Goodmark, L. (2004). Law Is the Answer? Do We Know That For Sure?: Questioning the Efficacy of Legal Interventions for Battered Women. *Saint Louis University Public. Law Review*. 7, 23
- Gordon, L. (2002). *Heroes of their own lives: The politics and history of family violence: Boston, 1880-1960*. Champaign, IL (USA): University of Illinois Press.
- Graaf, H. de, S. Meijer, J. Poelman, I. Vanwesenbeeck (2005), *Seks onder je 25e: Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2005*. Utrecht: Rutgers NISSO Groep
- Gracia, E. & Herrero, J. (2006). Acceptability of domestic violence against women in the European Union: A multilevel analysis. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 60(2), 123-129.
- Graham-Kevan, N., Archer, J. (2008). Does controlling behavior predict physical aggression and violence to partners. *Journal of Family Violence*. 539 - 548.
- Grewal, I., (1998). On the new global feminism and the family of nations: Dilemmas of transnational practice. In: E. Shohat (Ed.), *Talking Visions: Multicultural Feminism in a Transnational Age*. Cambridge: MIT Press
- Groen, M. & Lawick, J. van (2003). *Intieme oorlog: Over de kwetsbaarheid van familierelaties*. Amsterdam: Uitgeverij Van Gennep.
- Groenhuijsen, M. S. (1998). Stalking: Strafrecht als interventierecht. *Delikt en Delinkwent*, 28, 521-527.
- Groenhuijsen, M. S. (1999). Justitiebegroting 2000: Over machteloosheid en veranderingsdrang in het strafrecht. *Delikt en Delinkwent*, 29(10).
- Groenhuijsen, M.S. & Pemberton, A. (2007). Het slachtoffer in de strafrechtelijke procedure: De implementatie van het Europese Kaderbesluit. *Justitiële verkenningen*, 33(3), 69-91.
- Groenhuijsen, M. S. (2008). Slachtoffers van misdrijven in het recht en in victimologie. Verslag van een intellectuele zoektocht. *Delikt en Delinkwent*, 38(2), 121-145.
- Gruber, A. (2007). The feminist war on crime. *Iowa Law Review*. 92, 741-833
- Hagemann-White, C. (2001). European research on the prevalence of violence against women. *Violence Against Women* 7, 7, 732-59.

- Hagemann-White, C. (2006). *Combating violence against women : stocktaking study on the measures and actions taken in Council of Europe member states*. Strasbourg: Council of Europe.
- Harcourt, B. (2007). *Against prediction: Profiling, policing and punishing in an Actuarial Age*. Chicago: Chicago University Press.
- Hearn, J. & McKie, L. (2008). Gendered policy and policy on gender: The case of domestic violence. *Policy & Politics*, 36(1), 75-91.
- Hirschel, D., Buzawa, E., Pattavina, A., Faggiani, D., (2007), Domestic violence and mandatory arrest laws: to what extent do they influence police arrest decisions? *Journal of Criminal Law and Criminology*. 98, 255-298
- Holtmaat, R (1997). Gender: een bruibare categorie voor een juridische analyse. *Justitiële verkenningen*. 9, 64-81
- Holtmaat, R. (Red.) (2002). *Een verdrag voor alle vrouwen. Verkenningen van de betekenis van het VN-Vrouwenverdrag voor de multiculturele samenleving*. Den Haag: E-Quality.
- Humphreys, C., R. Carter et al. (2006). *The justice system as an arena for the protection of human rights for women and children experiencing violence and abuse. Final Report*.
- Hunt, A. & Wyckham, G. (1994). *Foucault and Law: Towards a Sociology of Law as Governance*. London, Chicago, Illinois: Pluto Press
- Jasanoff, S., (1992). What Judges Should Know about the Sociology of Science. *Jurimetrics Journal* 32:345-59
- Johnson, M. P. (2005). Domestic Violence: It's Not About Gender—Or Is It? *Journal of Marriage and Family* 67 (5), 1126–1130.
- Johnson, M. P. (2006). Conflict and control: Gender symmetry and asymmetry in domestic violence. *Violence Against Women*, 12(11), 1003-1018.
- Johnson, H., Ollus, N, Nevala, S. (2008), *Violence against women, an international perspective*. New York: Springer.
- Jurik, N. & Martin, S. (1996). *Doing Justice, Doing Gender*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Kaddish, S. (1999), Fifty Years of Criminal Law: An Opinionated Review, 87 *California Law Review*,. 943, 981
- Keller, E.F. (1986). *Reflections on Gender and Science*. New Haven, Connecticut: Yale University Press
- Kelly, L., J. Lovett, L. Regan (2005). *A gap or a chasm? Attrition in reported rape cases*. London: Home Office
- Knaap, L. M. van der, Weijters, G. & Bogaerts, S. (2007). *Criminogene problemen onder daders die in aanmerking komen voor gedragsinterventies*. Den Haag: Ministerie van Justitie, Wetenschappelijk Onderzoek-en Documentatiecentrum.
- Kohn, L.S. (2008), The justice system and domestic violence: engaging the case but divorcing the victim. *New York University Review of Law and Social Change*. 32, 191-252
- Korf, D. J., Mot, E., Meulenbeek, H. & Brandt, T. van den (1997). *Economische kosten van thuisgeweld tegen vrouwen*. Utrecht: Stichting Vrouwenopvang Nederland.
- Krizsan, A., Bustelo, M., Hadjiyanni, A. & Kamoutis, F. (2007). Domestic violence: A public matter. In M. Verloo (Red.), *Multiple meanings of gender equality. A critical frame analysis of gender policies in Europe* (pp. 141-184). Budapest/New York: Central European University Press.
- Kuppens, J., & Beke, B. (2008). *Huisverbod: Sleutel tot minder geweld? Aanzet tot een risicotaxatie-instrument huiselijk geweld*. Amsterdam: SWP.
- Labriola, M. Rempel, M., Davis, R.C. (2008). Do Batterer Programs Reduce Recidivism? Results from a Randomized Trial in the Bronx. *Justice Quarterly*, 25, 2, 252-282.
- Lamb, S. (Ed) (1999). *New versions of victims. Feminist struggle with the concept*. New York: NYU Press, 42-56.
- Liem, M., Geene, K. & Koenraadt, F. (2007). *Partnerdoding door etnische minderheden: Een empirische studie*. Amsterdam: Dutch University Press.
- Logan, T. , Walker , R. (2008). Civil Protective Order Outcomes Violations and Perceptions of Effectiveness. *Journal of Interpersonal Violence*. 1-18.
- Lo Fo Wong, S., A. de Jonge, F. Wester, S. Mol, R. Römkens, A. Lagro-Jansen (2006), Family doctors discussing intimate partner abuse: does physician's gender really matter? A focus group study. *Family Practice Advanced Access*.
- Lünnemann, K. D. (1996). *Vrouwenmishandeling, strafrechtelijk afgedaan? Strafrechtelijke regulering van mannelijk geweld tegen vrouwen in de privésfeer*. Deventer: Gouda Quint.
- Maarssen, M., Oosterwijk, F. (2006). *Taboes. Honderd gevoelens waar Nederlanders zich voor schamen*. Amsterdam: Balans.
- Maccoby, E , Jacklin, C. (1974). *The psychology of sex differences*. Stanford: Stanford University Press.

- Maguigan, H. (1999). Will prosecution for "female genital mutilation" stop the practice in the U.S.? *Temple Political and Civil Rights Law Review*. Vol. 8, 391- 414.
- Mahoney, K.E. (1996). The myth of judicial neutrality: the role of judicial education in the fair administration of justice. *Willamette Law Review*. 32, 785 - 820.
- Mahoney, M.R. (1999), Legal Images of Battered Women: Redefining the Issue of Separation. *Michigan Law Review*, 90:1-94
- McHugh, M. C. & Frieze, I. H. (2006). *Intimate partner violence: New directions*. Malden, MA (USA): Blackwell Publishing.
- Merry, S.E. (2001). *Woman, violence and the human rights system*, in M. Agosin (ed.), *Women, Gender and Human rights*. New Brunswick, New York, London: Rutgers University Press, 83-97.
- Merry, S.E., (2006). *Human Rights & Gender Violence. Translating International Law into Local Justice*. Chicago: University of Chicago Press.
- Miller, S., Meloy, M. (2006), Women's Use of Force. Voices of Women Arrested for Domestic Violence. *Violence Against Women*. 12,1, 89-115.
- Mills, L. (1998). Mandatory arrest and prosecution policies for domestic violence: A critical literature review and the case for more research to test victim empowerment approaches. *Criminal Justice and Behavior*. 25 3, 306-318.
- Mills, L. G. (1999). Killing her softly: Intimate abuse and the violence of state intervention. *Harvard Law Review*, 113, 551-613.
- Ministerie van Justitie (2008). Plan van aanpak Huiselijk Geweld tot 2011 "De volgende fase". Den Haag. Tweede Kamer der Staten Generaal. Vergaderjaar 2007-2008, 28345, 70.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Directie Coördinatie Emancipatiebeleid (2002). Een veilig land waar vrouwen willen wonen. Beleidsreactie op het rapport 'Het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen van het Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten' en op het advies 'Geweld tegen vrouwen' van de Adviesraad Internationale Vraagstukken. Den Haag, 2002.
- Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport. (2007). *Beschermd en weerbaar, intensivering van de opvang en hulp bij geweld in afhankelijkheidsrelaties*. Brief staatssecretaris Bussemaker aan Tweede Kamer, 10 december 2007. Kamerstukken II, vergaderjaar 2007 – 2008, 28345 en 22894, nr. 51.
- Naezer, M. & Römkens, R. (2008). Overheidsbeleid inzake geweld tegen vrouwen: Van gezondheids - tot veiligheidsprobleem. In J. van Mens-Verhulst & B. Waaldijk (Red.), *Vrouwenhulpverlening 1975-2000. Beweging in en rond de gezondheidszorg* (68-78). Houten: Bohn, Stafleu en Van Loghum.
- Narayan, U. en S. Harding (Eds). *Decentering the center. Philosophy for a multicultural, postcolonial, and feminist world*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2000.
- Nieuwbeerta, P. & Leistra, G. (2007). *Moord en doodslag in Nederland, 1992-2006*. Amsterdam: Balans.
- Oenen, G. van (2007). Democratie en straf na de maakbare samenleving. *Justitiële verkenningen*. 33, 8, 48 – 60.
- Pemberton, A., Winkel, F.W. & Groenhuijsen, M.S. (2006). Op weg naar slachtoffergerichte theorievorming in herstelrecht. *Tijdschrift voor Herstelrecht*. 6,1, 48-65
- Pizzey, E., (1974). *Scream quietly or the neighbours will hear*. Harmondsworth: Penguin Books Inc.
- Pleck, E. (1987). *Domestic Tyranny: The Making of Social Policy against Family Violence from Colonial Times to the Present*. New York: Oxford University Press.
- Poppel, J. W. M. J. van & Römkens, R. (2007). *Bruikbaarheid van het risicotaxatieinstrument huiselijk geweld*. Een eerste evaluatie. Tilburg: Universiteit van Tilburg, IVA Beleidsonderzoek en Advies.
- Portegijs, W. , B. Hermans & V. Lalta (2006). *Emancipatiemonitor 2006*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau en Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Rappard, M. van (1988). *Tot hier en niet verder. Verzet van mishandelde vrouwen*. Baarn: Ambo.
- Renzetti, C. (2002). *Violence in Gay and Lesbian Domestic Partnerships* (Monograph Published Simultaneously As the Journal of Gay & Lesbian Social Services , Vol 4, No 1. New York, The Haworth Press.
- Renzetti, C. (1999). The challenge to feminism posed by women's use of violence in intimate relationships. In: S. Lamb (Ed) (1999), *New versions of victims. Feminist struggle with the concept*. New York: NYU Press, 42-56.
- Rijnaerts 1987. Amsterdam: Dochters van Lot. *Over vader-dochter-incest*. An Dekker.

- Robinson, A. L., Chandek, M. S. (2000). Differential Police Response to Black Battered Women. *Women & Criminal Justice*, 12, 2-3, 29-61
- Robinson A.L. (2006). Advice, Support, Services and Information Together: The Benefits of Providing Assistance to Victims of Domestic Abuse in Glasgow. Cardiff University. <http://www.communitycare.co.uk/Articles/2007/04/19/104205/risk-assessment-and-domestic-violence-the-multi-agency-marac-model-of.html>
- Roggeband, C. (2002). *Over de grenzen van politiek: Een vergelijkende studie naar de opkomst en ontwikkeling van de vrouwenbeweging tegen seksueel geweld in Nederland en Spanje*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Römkens, R (1989a). *Onder ons gezegd en gezwezen*. Rijswijk: Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, 1989.
- Römkens, R. (1989b). *Geweld tegen vrouwen in heteroseksuele partnerrelaties*. Amsterdam: Stichting tot Wetenschappelijk Onderzoek bij de Universiteit van Amsterdam omtrent Seksualiteit en Geweld.
- Römkens, R. (1992). *Gewoon geweld? Omvang, aard, gevolgen en achtergronden van geweld tegen vrouwen in heteroseksuele relaties*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Römkens, R. (1994). Wie is bang voor geweld? Over dwang een drang tot zwijgen en dilemma's in het feministisch denken over geweld. In J. D. Lima (Red.), *Het klappen van de zweep*. Utrecht: J. van Arkel, 127-142.
- Römkens, R. (1995). De partnerdoodster als statistische rariteit. In: A. Fuldauer et al. *Gevangen vrouwen. Nemesis Essays over criminaliteit en detentie*. Amsterdam: Nemesis, 1995, 44-57.
- Römkens, R. (1996a), 'Zwei Seelen in einer Brust'. De partnerdoodster als slachtoffer en dader. In: Römkens, R. & Dijkstra, S. (Red.). (1996). *Het omstreden slachtoffer: Geweld van vrouwen en mannen*. Baarn: Ambo, 77-100.
- Römkens, R. (1996b). Het slachtoffer als janushoofd. Inleidende notities over geweld, vrouwelijkheid en mannelijkheid. In: Römkens, R & Dijkstra, S. (Red.), *Het omstreden slachtoffer. Geweld van vrouwen en mannen*. Baarn: Ambo, 1996, 11-22.
- Römkens, R. (1997). Prevalence of wife abuse in the Netherlands. Combining quantitative and qualitative methods. *Journal of Interpersonal Violence*, 12, 1, 99-125.
- Römkens, R. (2000a). Ambiguous responsibilities: Law and conflicting expert testimony on the abused woman who shot her sleeping husband. *Law & Social Inquiry*, 25(2), 355-391.
- Römkens, R. (2000b). Geweld in de huiselijke sfeer. In I. Boerefijn, M. v. d. Liet-Senders & T. Loenen (Reds.), *Het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen. Een verdiepend onderzoek naar het Nederlandse beleid in het licht van de verplichtingen die voortvloeien uit het Vrouwenverdrag*. 's Gravenhage: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 107-174.
- Römkens, R. (2002). Over cultuurbarbarij gesproken. In R. Holtmaat (Red.), *Een verdrag voor alle vrouwen. Verkenningen van de betekenis van het VN-Vrouwendag voor de multiculturele samenleving* (pp. 41-56). Den Haag: E-Quality.
- Römkens, R. (2005). Law as Trojan horse. Unintended consequences of rights-based interventions to protect battered women. In D. L. Rhode & C. Sanger (Reds.), *Gender and Rights. The International Library of Essays in Law and Legal Theory, Second Series* Williston: Ashgate Publishers, 383-408.
- Römkens, R. (2006a). *Gendermainstreaming gelukt? Een verkenning van de beleidsdossiers mensenhandel en huiselijk geweld* t.b.v. Visitatie Commissie Emanicipatiebeleid. IVA, Universiteit Tilburg.
- Römkens, R, Van Poppel, J. (2006b). *Geweld onder intimi. Vooronderzoek over methodiek en resultaten van onderzoek over prevalentie, determinanten, gevolgen en hulpzoekend gedrag bij huiselijk geweld*. Tilburg: IVA.
- Römkens, R. (2006c). Protecting Prosecution. The powers of criminal law to protect victims of stalking. *Violence Against Women*, 2, 160-187.
- Römkens, R., Letschert R. (2007). *Feasibility study for a convention against domestic violence*. Council of Europe Directorate General of Human Rights and Legal Affairs.
- Römkens, R. & Lünemann, K. (2008). Getting behind closed doors. Reflections on legislation to prevent domestic violence. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 32(2) 173-194.
- Roos, T. de (2000). Nieuwe accenten in het criminaliseringsbeleid; risicobeheersing en bescherming van kwetsbaren. *Justitiële Verkenningen*, 25, 6, 9-26.
- Rosaldo, R.(1994). Whose Cultural Studies? *American Anthropologist* 3:524-29
- Rozee, P.D., Koss, M.P. (2001) Rape: A century of resistance. *Psychology of Women Quarterly*, 25, 295-311.
- Russell, D. (1982). *Rape in marriage*. New York: Mac Millan Publ. Co. Inc.

- Santos, B. De Sousa (2007). Human rights as an emancipatory script? In: De Sousa Santos, B. (Ed) (2007), *Toward a new Legal Common Sense; Law, Globalization and Emancipation*. London/New York: Verso, 3-40.
- Savornin-Lohman, J. de, W. Beyers C.P. van Gelder M. Goderie, S. Nieborg, R. Rijkschroeff (1995). *Betere en adequate bescherming door de nieuwe zedelijkheidswetgeving? Evaluatieonderzoek naar de effecten en de doelbereiking van de nieuwe zedelijkheidswetgeving*. Utrecht: Verwey Jonker Instituut.
- Schnabel, P. (Red.) (2004). *Individualisering en sociale integratie*. 's Gravenhage: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Schneider, E. M. (2000). *Battered woman & feminist lawmaking*. New Haven, London: Yale University Press.
- Scott, J. W. (1986). Gender: A useful category of historical analysis. *American Historical Review*, 91(5), 1053-1075.
- Sevenhuijsen, S. (1978). Vadertje staat, moedertje thuis? Vrouwen, reproductie en de staat. In S. Sevenhuijsen, J. Outshoorn & A. Meulenbelt (Red.), *Socialisties-Feministische Teksten 1* (18-66). Amsterdam: Feministische Uitgeverij Sara.
- Shannon, L., T. Logan, J. Cole (2007). *Intimate Partner Violence, Relationship Status, and Protective Orders Protective Orders: Does "Living in Sin" Entail a Different Experience? Journal of Interpersonal Violence*. 22, 9, 1114-1129.
- Shepherd, M. F., Pence, E. L. (Eds) (1999). *Co-ordinating Community Responses to Domestic Violence: Lessons from Duluth and Beyond*. Sage.
- Simpson, L.E; Christensen, A. (2005). Spousal Agreement Regarding Relationship Aggression on the Conflict Tactics Scale-2. *Psychological assessment : a journal of consulting and clinical psychology*. 423-432.
- Smart, C. (1989), *Feminism and the power of law*. London: Routledge.
- Smart, C. (1995). *Law, crime and sexuality. Essays in feminism*. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publ.
- Sokoloff, N. and C. Pratt (2005). *Domestic Violence at the Margins*. New Brunswick/ London. Rutgers University Press.
- Stanko, E., O'Beirne, M., Zaffuto, G. (2002). *Taking stock what do we know about interpersonal violence?* London: ESRC Violence Research Programme.
- Stanko, E. A. (2007). *Rape Review – Understanding attrition in rape allegations in London*. Strategic Research and Analysis Unit, the Metropolitan Police, London.
- Torre, E. & Schaap, L. van der (2005). *Ernstig eerdergerelateerd geweld: Een casusonderzoek*. Den Haag: COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement.
- Tjaden, P., Thoennes, N., Allison, C (1999). Comparing Violence Over the Life Span in Samples of Same-Sex and Opposite-Sex Cohabitants. *Violence and Victims*, 14, 4, 413-425.
- Trujillo, M. P., Ross, S. (2008). *Police response to domestic violence: Making decisions about risk and risk management*. *Journal of Interpersonal Violence*. vol.23,.4 , 454-473
- Tweede Kamer (2002). *Privé geweld – publieke zaak*. Een nota over de gezamenlijke aanpak van huiselijk geweld. Tweede Kamer, vergaderjaar 2001/2002, 28345, nr. 2.
- United Nation Declaration (1993) on the Elimination of Violence Against Women (48/104).**
- United Nation Official Records of the Economic and Social Council (2005). Supplement No. 7 and corrigendum (E/2005/27 and Corr.1).
- United Nation Report of the Fourth World Conference on Women, Beijing, 4-15 September 1995 (United Nations publication, Sales No. E.96.IV.13),
- United Nations (1999). *54/4 Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*.
- Volpp, Leti (2000). Blaming Culture for Bad Behavior. *Yale Journal of Law and the Humanities*. Vol. 12, 2000, p. 89-116.
- Voortgangsbericht (2005-2006) over de aanpak van huiselijk geweld. Bijlage. Tweede Kamerjaar 2005-2006, 28345, nr. 44.
- Walach, H., Sela, T., (2008). The Importance of Male Batters'. Attributions in Understanding and Preventing Domestic Violence. *Journal of Family Violence*. Volume 23, 7, 655-660.
- Walklate, S. (2008). What is to be done about violence against women? Gender, Violence, Cosmopolitanism and the Law. *British Journal of Criminology*. 48, 39-52.
- Weissman, D. M. (2007). The personal is political- and economic: rethinking domestic violence. *Brigham Young University Law Review*, 387-450.
- Werkgroep Vrouwenmishandeling (1993). *Een schrijven aan de Procureurs-Generaal over de problematiek van vrouwenmishandeling*. 19 februari 1993.
- Wet Tijdelijk Huisverbod (2008). Wet van 9 oktober 2008, houdende regels

streckende tot het opleggen van een tijdelijk huisverbod aan personen van wie een ernstige dreiging van huiselijk geweld uitgaat. *Staatsblad*, 2008, 421, 1-5.

Willemsen, F. (2007). *Huiselijk geweld en herkomstland: Een verkennend onderzoek naar de incidentie van huiselijk geweld en allochtone daders en slachtoffers (Cahier 2007-17)*. Den Haag: Ministerie van Justitie, WODC.

Winkel, F. W. (2007). *Post traumatic anger. Missing link in the wheel of misfortune*. Inaugural address. Tilburg University, INTERVICT.

Wittebrood, K., & Veldheer, V. (2005). Partnergeweld in Nederland: Een secundaire analyse van de Intomart-onderzoeken naar huiselijk geweld. *Tijdschrift voor Criminologie* 47(1), 3-23.

Wolf, J. e.a. (2006). *Maat en baat van de vrouwenopvang. Onderzoek naar vraag en aanbod*. SWP.

Wöstmann, M. (1988). *Politieoptreden bij vrouwenmishandeling. Verslag van een onderzoek*. Lochem: Van den Brink.

Zedenalmanak (2003). www.huiselijkgeweld.nl/publicaties/handboeken/zedenalmanak.html.

Zeegers, N. (1999). *Dwang en vrijwilligheid in heteroseksuele relaties: De politieke strijd over verkrachting in het strafrecht 1975-1995*. Utrecht: Thela Thesis.